

KGB A KOMUNISTICKÉ STRANY NA ZÁPADĚ

Během studené války komunistické strany na Západě odmítaly názor, že spolupracují se sovětskou rozvědkou, jako sprostou mccarthistickou pomluvu. Archiv KGB však tato jejich stanoviska uvádí na pravou míru. Už od 20. let byli západní komunisté pravidelně žádáni o pomoc při špiónážních operacích, a obvykle ji považovali za svou bratrskou povinnost. Většina lídrů i těch největších západních komunistických stran rovněž považovala za bratrskou povinnost Komunistické strany SSSR poskytovat jejich stranám prostřednictvím KGB každoročně finanční podporu; její existenci však rozhořčeně popírali. O spojeních s KGB jak na poli špiónáže, tak ve financování věděla ovšem jen hrstka zasvěcených uvnitř vedení každé strany.

Bezprostředně po druhé světové válce se na verbování sovětských agentů neaktivněji podílely čtyři komunistické strany, které ve svých zemích nakrátko vytvořily koaliční vlády: Komunistická strana Francie (PCF), Komunistická strana Itálie (PCI), Komunistická strana Rakouska (KPÖ) a Komunistická strana Finska (SKP).

Jak jsme viděli již v 9. kapitole, PCF po osvobození pomáhala KGB pronikat do francouzské špiónážní komunity, což pokračovalo nejméně ještě celé další čtvrtstoletí. Od 1. července 1946 do 30. června 1947 pařížská rezidentura zaslala centrále celkem 1289 špiónážních materiálů.¹ Do počátku 50. let byl hlavním spolupracovníkem KGB uvnitř PCF Gaston Plissonnier (LANG), celoživotní sympatizant se Sovětským svazem a od roku 1970 první náměstek lídra PCF.² Ačkoli Plissonniera francouzská veřejnost prakticky neznala a ačkoli to byl velmi špatný řečník se silným regionálním přízvukem, přesto dokonale ovládal tajemné procedury „demokratického centralismu“, jimiž vedení strany vnucovalo svou politiku svým členům.³ Poskytoval nejen vnitřní informace z PCF, ale pomáhal také při vytipování potenciálních agentů a v dalších špiónážních operacích.⁴ Koncem 70. let rovněž předával hlášení od agenta působícího v okolí alžírského prezidenta Boumedienna.⁵

V Itálii, stejně jako ve Francii, seděli komunističtí ministři v poválečných koaličních vládách až do jara 1947. Na konci roku 1945 měla Komunistická strana Itálie 1 760 000 členů – dvakrát víc než PCF. Po celé Itálii byly k vidění fotografie Stalina s láskou

zvaného *Baffone* (Mroží knír), obvykle na továrních zdech nebo strojích. „Všichni jsme měli pocit,“ přiznal později jeden z komunistických ministrů Fausto Gallo, „že nám vane příznivý vítr.“⁶ Washington se velmi obával toho, že by Gallo a jeho kolegové mohli mít pravdu. Americká Národní bezpečnostní rada v listopadu 1947 došla k závěru, že „italská vláda, která ideologicky inklinuje k západní demokracii, je slabá a je ovlivňována silnou komunistickou stranou“. Úplně první tajnou akcí CIA byla operace s cílem pomoci italským křesťanským demokratům ve všeobecných volbách v roce 1948, při níž bylo vypráno přes deset milionů dolarů ze zabraných fondů Osy; byly pak použity pro volební kampaň.⁷

Popularita komunistické strany a krátké období účasti komunistů ve vládě vytvořily v Itálii pro sovětské agenty ty nejlepší příležitosti ke špiónáži, jaké kdy měli. Podobně jako JOUR (asi nejdůležitější z poválečných francouzských rekrutů) byl DARIO – nejdéle sloužící a nejspíše nejceněnější italský agent – zaměstnancem ministerstva zahraničí. Narodil se v roce 1908, měl za sebou právnickou kariéru a v prvních letech fašistické Itálie pracoval jako novinář a státní úředník v zemědělství. V roce 1932 byl naverbován jako sovětský agent na „ideologickém základě“, avšak podle instrukcí svého řídicího orgánu předstíral, že podporuje Mussoliniho, takže se mu v roce 1937 podařilo stát se členem fašistické strany. Před vypuknutím války nastoupil na ministerstvo zahraničí, kde měl ironií osudu na starosti záležitosti Sovětského svazu a Kominterny a kde se mu podařilo naverbovat tři písáčky (DARJA, ANNA a MARTA), které mu pravidelně dodávaly to, co centrála považovala za „cenné“ tajné dokumenty. DARIO se téměř po čtyřicet let podílel na získávání fenomenálního množství tajných dokumentů ministerstva zahraničí.⁸ Jeho podivuhodná kariéra sovětského agenta byla krátkodobě přerušena během druhé světové války. V roce 1942 italská policie objevila nelegální rezidenturu GRU, s níž byl DARIO ve spojení, a tak byl zatčen a uvězněn; konec války přežil v německém koncentračním táboře, z něhož ho vysvobodila Rudá armáda.⁹

Jakmile se DARIO vrátil do Itálie, ihned obnovil kontakty s DARJOU a MARTOU, které opět souhlasily, že mu budou předávat dokumenty ministerstva zahraničí. Nejspíše podle sovětských instrukcí se nestal členem PCI, ale Italské socialistické strany vedené Pietrem Nennim, z níž byl však v roce 1946 vyloučen, když se ukázalo, že býval členem fašistické strany a hrozilo mu trestní stíhání. Na žádost římské rezidentury komunistický lídr Palmiro Togliatti tajně intervenoval u Nenniho a DARIOVI bylo jeho členství v socialistické straně obnoveno. Zprávy o Togliattiově intervenci však pronikly ven a DARIO byl veřejně označen za člověka, který je ve spojení se sovětskou ambasádou. I tak se mu podařilo naverbovat dvě další písáčky z ministerstva zahraničí: TOPO (později LEDA), která patnáct let centrále poskytovala „cenné dokumenty“, a NIKOL (později INGA), která také předávala „shodně cenné“ informace. TOPO se, nejspíše krátce po jejím naverbování pod cizí vlajkou (jakou, to Mitrochinovy poznámky neuvádějí), vdala za DARIA.¹⁰ V březnu 1975, čtyřicet tři let po DARIOVĚ naverbování, byl on i jeho žena vyznamenáni Řádem Rudé hvězdy. Nakonec v roce 1979 odešel na odpočinek a ukončil tak jednu z nejdelších kariér agenta v historii FCD.¹¹

Okamžitě po skončení druhé světové války se římské rezidentuře podařilo velmi úspěšně proniknout rovněž na ministerstvo vnitra, především díky tam zaměstnanému komunistovi (DEMID), který zde naverboval další agenty. Podle instrukcí od rezidentury opustil DEMID komunistickou stranu v roce 1944. Brzy po svém naverbování se nejprve zaměřil na QUESTORA, jemuž pomohl získat práci na ministerstvu vnitra v oddělení šifer. V roce 1955 byl průnik na italské ministerstvo vnitra, který zahájil DEMID, považován za natolik důležitý, že byla kontrola nad jeho ministerstvem předána nově vzniknuvší nelegální rezidentuře v Římě, jíž šéfoval Ašot Abgarovič Akopjan (JEFRAT), čtyřicetiletý Armén z Baku.¹²

Třetí stát, v němž sovětským agentům pomáhali komunisté z poválečných koaličních vlád, bylo Rakousko. Ačkoli tu až do roku 1955 měly Sovětský svaz, USA, Británie a Francie své okupační zóny (velmi těžkopádné zřízení přirovnávané jeho prvním poválečným kancléřem Karlem Rennerem ke „čtyřem slonům ve člunu“), smělo si Rakousko – narozdíl od Německa – vládnout samo. V Rennerově prozatímní vládě vytvořené v dubnu 1945 dostali komunisté tři ministerstva včetně klíčového postu ministra vnitra, na který se posadil Franz Honner. Ve volbách v listopadu 1945 Komunistická strana Rakouska (KPÖ), od níž se očekávalo, že uspěje přinejmenším stejně dobře jako francouzská PCF, získala pouhých 5% hlasů a v nové koalici dostala poměrně nedůležité ministerstvo elektrifikace. KPÖ zcela odešla z vlády o dva roky později a její váhavé pokusy zinscenovat převrat v letech 1947 a 1950 nebyly Sověty nijak vážně podporovány.¹³

Franz Honner využil sedm měsíců, které v roce 1945 strávil v křesle ministra vnitra, k tomu, aby napěchoval rakouskou federální policii (Bundespolizei) členy komunistické strany. Ačkoli mnozí z nich byli vyhozeni nebo odstaveni na vedlejší kolej Honnerovým socialistickým následníkem Oskarem Helmerem,¹⁴ měli Sověti v rakouské policii a především v její bezpečnostní službě (Staatspolizei nebo Stapo) své agenty až do 80. let. Aby komunisté v policii unikli Helmerovým čistkám, dostali instrukce popřít či skrýt svou stranickou příslušnost.¹⁵ Mitrochinovy složky uvádějí naverbování řady významných agentů KGB u rakouské policie. Byli to: EDUARD v roce 1945,¹⁶ VENCEJEV v roce 1946,¹⁷ PETER v roce 1952,¹⁸ dva další rekruti získaní v roce 1955, ZAK v roce 1974¹⁹ a NADĚŽDINA v roce 1978.²⁰ Nejspíše jich bylo více; Mitrochinův seznam jistě není vyčerpávající. Někteří z nich se účastnili operací (jedna z nich EDELWEISS – „Protěž alpská“) s cílem získat a okopírovat přísně tajné dokumenty držené v sefju šéfa Stapo. V roce 1973 Andropov osobně odsouhlasil, aby byla jednomu ze sovětských agentů ve Stapo vyplacena odměna 30 000 rakouských šilinků.²¹

Ve třech ze čtyř skandinávských zemí – v Dánsku, Norsku a ve Finsku – se v poválečných koalicích rovněž objevili komunističtí ministři. Daleko nejvlivnější ze všech skandinávských komunistických stran byla finská SKP.²² Finsko jako jediné

mezi východními spojenci Německa nebylo donuceno stát se součástí sovětského bloku. Stalin ani po skončení druhé světové války tuto možnost ještě zcela nepustil z hlavy. V roce 1945 na nátlak Rusů SKP získala několik klíčových míst ve finské vládě, byla „zvláštním kanálem“ instruována o tom, jak se má chovat k „buržoazním stranám“ a byla neustále v pohotovosti kvůli možnému převratu. To, že Finsko nakonec nebylo donuceno stát se lidovou demokracií, způsobily hořké vzpomínky na zimní válku v letech 1939–40, kdy početně velmi slabí Finové uštědřili sovětským okupantům těžké rány. Stalin si velmi dobře uvědomoval, že za začlenění Finska do sovětského bloku by mohl zaplatit dalším krveprolitím.²³ Finsko bylo nicméně zbaveno 12% svého území, donuceno zaplatit ohromné reparace (pětkrát vyšší než Itálie) a v roce 1948 muselo podepsat smlouvu o neútočení.

Podobně jako v Rakousku i finským komunistům se v roce 1945 podařilo získat klíčové místo ministra vnitra. Zatímco rakouský komunista Franz Honner opustil úřad už po sedmi měsících, jeho finský protějšek Yrjö Leino zůstal v úřadě celé tři roky. Leinovým cílem, stejně jako tomu bylo u Honnera, bylo „připravit buržoazii o jednu z nejdůležitějších zbraní potřebných k podpoře reakcionářské politiky, tedy o policii“. Do konce roku 1945 byla tajná bezpečnost očištěna a znovu konstituována jako nová moc, obvykle známá jako Valpo. Leino později přiznal, že „noví členové přirozeně byli, pokud to šlo, komunisté“.²⁴ Rychlost čistek a nezkušenost nových přírůstků však vyvolala nesmírné zmatky. Podle Leina „Valpo se v rukou SKP nikdy nestala silou, kterou měla být... Neuměli ji tím správným způsobem využít ve svůj prospěch“. Leino sám měl postupně čím dál větší potíže se s tím vyrovnávat. V roce 1947 už silně pil a někdy nebyl i několik dní v kanceláři. Koncem roku si ho zavolali do Moskvy, kde si ho pěkně podali dva vysocí představitelé politbyra, nařídili mu rezignovat a doporučili mu, aby se léčil v Sovětském svazu. Ačkoli Leino odmítl podat rezignaci, byl propuštěn prezidentem Paasikivim v dubnu 1948 na základě ztráty důvěry parlamentu. Jeho odchodem skončila komunistická účast ve finské vládě.²⁵ Leinovy paměti napsané o deset let později vyvolaly v Moskvě takové rozhořčení, že na naléhání sovětského velvyslance v Helsinkách byly těsně před vydáním všechny výtisky zničeny a zůstalo jen pár kopií, které kolovaly pouze mezi zasvěcenými.²⁶

Přestože se všechny západní komunistické strany přestaly do roku 1948 podílet na vládě a tvořit součást poválečných koalicí, stále byly, i když teď už v menší míře, schopné pomáhat sovětským zpravodajským službám při průniku do vládních aparátů. Největší zklamání, které centrála na počátku studené války ve vztahu ke svým bratrským stranám na Západě pocítila, vycházelo ze skutečnosti, že jí CPUSA už nemohla pomáhat jako dřív. Od poloviny 30. let po počátek studené války měl komunismus v americkém dělnickém hnutí hlavní slovo a také značný vliv na liberální křídlo Demokratické strany a byl přechodným stadiem v myšlení několika tisíc mladých radikálů. Během druhé světové války CPUSA hrála důležitou roli v průniku do Rooseveltovy administrativy, projektu MANHATTAN a do zpravo-

dajských služeb.²⁷ Počátek studené války ale uštedřil CPUSA ránu, z níž se už nikdy nevzpamatovala.

V roce 1949 byli generální tajemník Gene Dennis spolu s deseti stranickými lídry souzeni za prosazování násilného svrnutí federální vlády. Dennis a devět dalších obžalovaných byli odsouzeni k pěti letům vězení, jedenáctý ke třem letům a všichni jejich obhájci byli shledáni vinnými za pohrdání soudem. Poté co v roce 1951 Nejvyšší soud rozsudky potvrdil, bylo na základě podobných obvinění odsouzeno víc než sto dalších předních komunistů. Po většinu 50. let musela strana z velké míry působit v podzemí. Ironií bylo, že v době, kdy se ocitl mccarthismus na samém vrcholu, patřila CPUSA mezi ty západní strany, které sovětské špionáži nebyly s to poskytnout takřka žádnou pomoc. Strana se postavila opět na nohy až v roce 1957, kdy Nejvyšší soud zrušil své původní rozhodnutí. Když v roce 1958 mohla strana konečně sestavit seznam nových členů, zbylo v ní pouhých 3000 oficiálních členů a mnohem menší počet členů tajných.²⁸

Čeho mohla CPUSA dosáhnout v 50. letech, kdyby nebyla tolik pronásledována, bylo velmi dobře vidět na sousední Komunistické straně Kanady, která v letech 1951 až 1953 asistovala ottawské rezidentuře při naverbování Hugha Hambletona, nejspíše nejdůležitějšího kanadského agenta studené války, a deseti dalších agentů.²⁹ Podobně jako většina dalších západních komunistických stran také tato strana pomáhala při obstarávání falešných dokladů pro nelegály – například pro Konona Trofimoviče Molodyho (BEN), nejslavnějšího z nelegálních rezidentů působících za studené války v Británii.³⁰ V roce 1957 s pomocí Komunistické strany Kanady ottawská rezidentura získala nový pas pro nelegálního rezidenta v USA „Williho“ Fishera (spíše známého jako „Rudolf Abel“) na jméno Robert Callan, který se narodil 10. března 1903 ve Fort Williamu v Ontariu. „Abel“ byl však zatčen dříve, než mohl tuto novou identitu přijmout. Ottawská rezidentura se pak začala obávat, že by úředník, který pas vydal, mohl „Abela“ na fotografii, jež po jeho zatčení v červnu 1957 vyšla v tisku, rozpoznat jako „Roberta Callana“. Nikoho asi nepřekvapí, že úředník, jehož rukama denně prošly desítky fotografií, si této shody nepovšiml.³¹

Jeden ze vzácných případů, kdy byla pomoc západních komunistů při vytváření legendy pro sovětského nelegála zveřejněna, byl případ Reino Hayhanena (VIK), jemuž k získání identity Fina Eugena Makiho pomohl finský komunista Olavi Åhman (VIRTANEN). Když Hayhanen v roce 1957 přeběhl k FBI, byl Åhman i se ženou tajně převezen na skryté místo v Sovětském svazu. Zde téměř dvacet let proslil, aby se mohl vrátit do Finska, ale Komunistická strana Finska trvala na tom, že zůstane v Rusku, protože se obávala, že by ji jeho návrat vystavil „antikomunistické propagandě“. V roce 1975 stranický lídr Ville Pessi (BARANOV) nakonec ustoupil. Åhman se směl vrátit domů a od KGB dostal penzi 200 rublů měsíčně.³²

KGB se s podobnou žádostí obracel i na další západní komunistické strany. V roce 1957 začala skupina tajných členů Komunistické strany Francie, doporučená vedením PCF, cvičit radisty pro nelegální rezidentury. Noví rekruti měli zprvu potíže s rozluštěním šifer, zkušebně vysílaných centrálou. Do konce roku však někteří z nich svůj výcvik úspěšně dokončili.³³

Ze složek, které Mitrochin viděl, nikterak nevyplývá, že by se požadavky centrály na bratrskou výpomoc západních komunistických stran během studené války snižovaly. Naopak, zdá se, že KGB od svých „přátel“ žádal v 70. letech mnohem více než v předchozím desetiletí. Po Pražském jaru byl po východní Evropě rozmístěn velký počet zkušených nelegálů, čímž FCD nastaly obtíže s vyhledáváním dostatečného množství kvalifikovaných a dostatečně motivovaných náhrad za Sověty, a proto začala hledat inspiraci v éře Velkých nelegálů, z nichž ti nejvýznamnější – především Rakušan Arnold Deutsch a Němec Richard Sorge – byli komunisté z jiných evropských zemí. Deutschova kariéra však dosud zůstávala přísně tajná, přinejmenším proto, že dva z jeho nejdůležitějších rekrutů Anthony Blunt a John Cairncross byli na Západě stále na svobodě. Sorgemu se naopak dostalo nejlepší publicity ze všech členů panteonu sovětských zpravodajských služeb. V roce 1964 byl posmrtně prohlášen za Hrdinu Sovětského svazu; na jeho počest byla vydána poštovní známka – historicky první známka s portrétem špiona. Sorgeho pověst romantického krasavce navíc přispěla k tomu, že si ho veřejnost oblíbila. Právě jeho příkladem se centrála nechala inspirovat při výběru nové generace nesovětských nelegálů KGB.³⁴

Verbovací kampaň začala v předvečer XXIV. sjezdu KSSS, který se konal v dubnu 1971. FCD využila přítomnosti mnoha lídrů západních bratrských stran v Moskvě a některé z nich požádala o vyhledávání nové generace Sorgeů. Mitrochinovy poznámky hovoří o setkáních vyšších důstojníků FCD se šesti různými předáky západních komunistických stran, při kterých se diskutovalo o verbování nelegálů. A takových snah bylo určitě mnohem více.

Krátce před zahájením sjezdu se bývalý rezident v Kodani Leonid Sergejevič Zajcev setkal v hotelu Sovětskaja s předsedou Komunistické strany Dánska Knudem Jespersenem a požádal ho, aby našel „dva nebo tři“ naprosto spolehlivé, oddané komunisty, loajální k Sovětskému svazu, které by bylo možné vycvičit na „dánské Richardy Sorge“. Měli to být muži mezi dvaceti a čtyřiceti lety, pokud možno tajní členové strany. V případě, že by byli ženatí, musely by jejich manželky vyhovovat stejným podmínkám. Potenciální dánští Sorgeové by také měli být vzdělaní a ve vhodném postavení – třeba novináři, podnikatelé nebo studenti cizích jazyků. Podle Zajceva na to Jespersen reagoval nadšeným prohlášením, že naprosto chápe jak důležitost, tak diskrétnost tohoto požadavku a že ho již jméno jednoho kandidáta napadá; detaily že pošle současnému rezidentovi v Kodani Anatolii Alexandroviči Danilovi.³⁵

Mezitím v hotelu Ukrajina žádal bývalý operační důstojník aténské rezidentury Ivan Petrovič Kisljak prvního tajemníka Komunistické strany Řecka Kostase Koliannise, aby našel „dva nebo tři“ řecké Richardy Sorge. Podobně jako Zajcev i Kisljak zdůraznil, že kandidáti musí být „naprosto ideologicky spolehliví“, ale dodal, že by měli mít také „šarm“.³⁶ Při následné schůzce s generálním tajemníkem AKELu (Komunistické strany Kypru) už Kisljak tak vysoké požadavky neměl. Ačkoli kyperští kandidáti měli mít vysoké morální, politické a profesionální kvality, nemuseli to zrovna být „osoby rovné Richardu Sorgemu“.³⁷

Zatímco Zajcev a Kisljak takto kontaktovali předsedy dánské, řecké a kyperské strany, šéf Správy S Anatolij Ivanovič Lazarev jednal s Gastonem Plissonierem,

zástupcem vedoucího představitele Komunistické strany Francie. Plissonnier souhlasil, že vybere dva tři tajné členy strany, z nichž by se mohli stát francouzští Sorgeové, a později navrhl dva kandidáty. Dále byl požádán, aby předal KGB jména špatně placených (a tudíž podplatitelných) pracovníků francouzského ministerstva zahraničí, do jejichž činnosti spadalo vyhotovování fotokopíí tajných materiálů.³⁸

Jedno setkání FCD s vedoucím představitelem bratrské delegace na XXIV. sjezdu strany se odehrálo v nemocnici. Heinrich Fritz z Ústředního výboru Komunistické strany Rakouska (KPÖ) dostal těsně před zahájením sjezdu zánět sedacího nervu a byl odvezen na polikliniku Ústředního výboru KSSS v Kuncvevu. Na oddělení 103, kde byl hospitalizován, ho navštívil zástupce šéfa 4. Oddělení (Německo a Rakousko) Ivan Alexejevič Jerofejev, který vznesl požadavek na vyhledání „jednoho či dvou“ rakouských Sorgeů. Fritz prohlásil, že se předseda KPÖ Franz Muhri nechce zapojovat do špiónážních záležitostí kvůli své nejisté pozici ve straně. Poté souhlasil, že on sám vyhledá vhodné kandidáty a že bude šéfa Sekce PR na vídeňské rezidentuře N. V. Kirilenka informovat o tom, jak se celá věc vyvíjí.³⁹

V Mitrochinových poznámkách jako nejopatrnější ze všech stranických lídrů kontaktovaných roku 1971 kvůli náboru nelegálů figuruje generální tajemník Komunistické strany Kanady (CPC) William Kashtan. Ačkoli to byl ortodoxní zastánce prosovětské linie, „dělal si příliš těžkou hlavu z praktických potíží“. CPC musí být obzvlášť opatrná, aby se vyhnula jakémukoli podezření ze spolupráce s KGB, vysvětloval, a to kvůli vzpomínkám na Gouzenkovu aféru z roku 1945, kdy Fred Rose, jediný člen strany působící v parlamentu, a její národní organizátor Sam Carr byli odhaleni jako sovětsští agenti. Kashtan byl ujištěn, že se od něho očekává jen to, aby vybral spolehlivé kandidáty, poskytl hodnocení jejich osobnosti a navrhl způsoby, jak se s nimi zkontaktovat. KGB udělá zbytek a zajistí, aby dokonce ani v případě „komplikací“ nebyl Kashtan do celé věci nikterak zatahován. Kashtan na to prý prohlásil, že mu takový plán „naprosto vyhovuje“.⁴⁰

Během XXIV. sjezdu strany vyšší důstojníci FCD hovořili nejméně s osmi vůdci latinskoamerických komunistických stran. Cílem zatím nebylo žádat o verbování nové generace latinskoamerických Sorgeů, ale spíše vytipovat potenciální agenty v matrikách, kteří by mohli poskytovat dokumenty potřebné k podpoře legend nelegálů.⁴¹ Asi tak do roka už centrála aktivně vyhledávala nelegály z Latinské Ameriky, kteří by mohli operovat v Severní Americe.⁴² V roce 1975 se Krjučkov osobně setkal s generálním tajemníkem Komunistické strany Argentiny Alvarezem Arnedou, aby „u argentinských přátel vyhledal pomoc při budování sítě nelegálních agentů sovětské rozvědky“. Podle záznamů KGB Arnedo s tímto návrhem „naprosto souhlasil“.⁴³ Andropov během roku 1975 vydal osobní instrukce, aby byli z důvodů vyhledávání arabských nelegálů kontaktováni lídři komunistických stran Sýrie, Iráku a Libanonu.⁴⁴

Víc než čtvrt století poté, co se ve Francii, Itálii, Rakousku a Skandinávii rozpadly poválečné, krátce trvající koaliční vlády, v nichž byli i komunisté, vstoupili komunističtí ministři do západních vlád znovu. Stalo se tak díky portugalské „Revoluci

rudého karafiátu“ v dubnu 1974, kdy ozbrojení mladí a radikální důstojníci ukončili přes čtyřicet let trvající civilní diktaturu a slíbili nejen to, že nastolí demokracii, ale také že ukončí portugalské koloniální války v Africe. Během několika dní se komunističtí Álvaro Cunhal a socialista Mário Soares vrátili z exilu a postavili se do čela svých nadšením šílících stoupců, společně držíce jeden rudý karafiát. Soares vzdal hold Cunhalovi, svému bývalému učiteli, jako „pozoruhodnému muži s jasným a pronikavým pohledem, jenž svědčí o jeho velké vnitřní síle“.⁴⁵ Jenže Cunhal byl také tvrdým zastáncem sovětské linie, který v roce 1968 jako první z hlav západních komunistických stran podpořil rozdrčení Pražského jara. Ačkoli se rozdíl mezi ním a Soaresem postupně zvětšovaly, setrvali společně v řadě koaličních vlád až do léta 1975.

V červnu 1974 Portugalsko a Sovětský svaz, poprvé od Říjnové revoluce, navázaly diplomatické styky. O šest měsíců později se Cunhal poprvé setkal s rezidentem KGB v Lisabonu Svjatoslavem Fjodorovičem Kuzněcovem (LEONID), který pracoval pod diplomatickým krytím na nedávno zřízeném sovětském zastupitelství. Ačkoli ke schůzce došlo v bezpečí sídla Komunistické strany Portugalska (PCP), měli oba takový strach, že by jejich rozhovor mohl být odposloucháván, že se dorozumívali v naprosté tichosti jen prostřednictvím tužky a papíru. Shodli se, že KGB vycvičí dva spolehlivé členy strany v detekci odposlouchávacích zařízení, aby příští rozhovory už mohly proběhnout nahlas. Cunhal se také ujal předávání materiálů o portugalské bezpečnostní službě, o NATO (mezi jehož zakládající členy Portugalsko patřilo) a o dalších „záležitostech, které jsou v zájmu KGB“.⁴⁶

Krátce po „Revoluci rudého karafiátu“ v dubnu 1974 získala portugalská vyšetřovací komise přístup ke složkám brutální bezpečnostní služby svrženého režimu, postupně známé jako Portugalská tajná policie (PIDE) a Portugalská bezpečnostní služba (DGS), jejíž rozsáhlá síť informátorů se téměř rovnala síti celého sovětského bloku. Jelikož 22 členů Ústředního výboru PCP dohromady strávilo ve vězení 308 let a strana jako taková byla hlavním cílem PIDE/DGS, nikoho nepřekvapilo, že byli komunisté v této komisi značně zastoupeni.⁴⁷ PCP lisabonské rezidentuře předávala nejen velké množství dokumentů PIDE/DGS (některé se týkaly spolupráce se západními zpravodajskými službami), ale také složky z portugalské vojenské rozvědky a nové bezpečnostní služby založené po revoluci. Jedna z Mitrochinových poznámek uvádí, že celková váha tajných materiálů, které v polovině 70. let PCP poskytla lisabonské rezidentuře, činila 474 kilogramů. V lednu 1976 byla v rámci 5. Oddělení FCD vytvořena zvláštní sekce, která zpracovávala portugalské dokumenty, jež na mikrofilmu zaplnily 68 138 snímků. Mitrochin hlášení centrály o tomto materiálu shrnuje takto:

Byly získány nesmírně důležité informace o struktuře, metodách a práci sítě agentů ze zvláštních [zpravodajských] služeb USA, Francie, SRN a Španělska na území Portugalska; o jejich spolupráci se sítěmi agentů PIDE/DGS v Portugalsku a jeho bývalých koloniích; o ozbrojených silách Portugalska a mnoha dalších zemí; o metodách práce portugalských zvláštních služeb proti Sovětskému svazu a dalším socialistickým zemím; o operační situaci agentů v zemi a na zařízeních, které jsou cílem zájmu KGB; [a] o jednotlivcích, o které má KGB operační zájem.⁴⁸

Sekce A využila tyto dokumenty jak v autentické, tak upravené podobě jako základ „aktivních opatření“ určených k diskreditaci CIA a zpravodajských služeb Francie a západního Německa.⁴⁹

V dubnu 1975 při prvních poválečných svobodných volbách získali portugalské komunisty pouhých 12,5% hlasů – jednu třetinu získali Soaresovi socialisté. Cunhal si však z této porážky příliš nedělal, protože byl přesvědčen, že skutečnou moc bude mít Hnutí ozbrojených sil, které provedlo před rokem revoluci. „Tyto volby“, řekl v interview, „nemají nic nebo jen velmi málo společného s dynamičností revoluce... Mohu vám slíbit, že v Portugalsku žádný parlament nebude.“ Cunhalovo proroctví bylo mylné. Jeho podpora v řadách Hnutí ozbrojených sil se rozpadla v listopadu po neúspěšném levicovém převratu a nové volby v dubnu 1976 přiznaly komunistům pouhých 14,5% hlasů oproti 35%, které získali socialisté. Soares se tedy stal premiérem a Cunhal odešel s PCP do opozice.⁵⁰

Vedení PCP i v opozici pokračovalo ve vytipování talentů pro KGB.⁵¹ Během rozhovorů konaných v červenci 1977 v Moskvě požádala FCD člena politbyra PCP PATRICKA, aby určil členy strany vhodné pro výcvik na nelegální agenty operující proti NATO. PATRICK nepovažoval za problematické využívat zkušených členů strany k jednotlivým špionážním úkolům, ale nebyl příliš nadšen tím, že by měli být využiti jako dlouhodobě sloužící nelegálové, protože by to znamenalo, že budou muset přestat pracovat pro PCP. V Lisabonu nicméně PATRICK navrhl jména pěti možných kandidátů „bez větších stranických povinností“ a poskytl prázdné portugalské pasy a další osobní doklady, které měly pomoci při vytvoření jejich legend.⁵²

V červenci roku 1977 FCD problém nelegálů projednávala nejen s PATRICKEM, ale také s bývalým předsedou Komunistické strany Finska (SKP) Ville Pessim (BARANOV), který byl v té době na dovolené v Sovětském svazu. Pessi souhlasil, že navrhne jména čtyř pěti tajných členů SKP nebo důvěryhodných stoupenců, které by bylo možné vycvičit jako nelegály a kteří by mohli být použiti proti americkým cílům a NATO v USA, Norsku, Dánsku a Nizozemí. Byl rovněž požádán, aby našel ještě jednoho nebo dva potenciální agenty v matrikách či dalších podobných úřadech, kteří by mohli poskytovat potřebné dokumenty k vytváření legend nelegálů.⁵³ Asi ve stejnou dobu, kdy se vedly tyto diskuse s PATRICKEM a BARRANOVEM v Moskvě, odsouhlasil Andropov, aby se v Dublinu tamní rezident Michail Konstantinovič Šadrin (KAVERIN) zkontaktoval s předním irským komunistou (GRUM), jehož jméno z právních důvodů nemůžeme uvést. GRUM souhlasil, že dva tajní členové strany budou vybráni k výcviku na první irské nelegály.⁵⁴

Kontakty s komunistickými stranami mimo sovětský blok se odehrávaly ve stejný čas, kdy šéf FCD Krjučkov několikrát nabádal rezidentury, aby vylepšily výkony Sekce N (podpora nelegálů). Západní kontrarozvědka měla nad legálními rezidenturami čím dál přísnější dohled, což vyvolávalo mnohem větší potřebu zřídit síť nelegálů. Podle Krjučkova však rezidentury nevyvíjely dostatečnou snahu, aby využily tipů, které k naverbování nelegálních agentů poskytly západní komunistické strany a další zdroje. V oběžníku z dubna 1978 si stěžoval:

Na mnoha rezidenturách Sekce N pracuje jen polovičatě; hloubková studie těch, kteří by mohli být použiti k nelegální špionáži, především jako zvláštní [nelegální] agenti, není prováděna s dostatečným nasazením...⁵⁵

V polovině 70. let už byla většina západních, latinskoamerických a několik středovýchodních, severoafrických a asijských komunistických stran zapojena do pátrání po nové generaci nelegálů.⁵⁶ Neexistuje nicméně žádný důkaz, že by tato téměř celosvětová kampaň prováděná KGB a bratrskými stranami vedla k objevení dalšího Arnolda Deutsche nebo Richarda Sorgea.⁵⁷ Co se tipů poskytnutých západními komunistickými lidry týče, neuvádějí Mitrochinovy poznámky žádný velký úspěch, spíše mnoho neúspěchů.

Mezi neúspěchy patřila portugalská komunistka Maria, učitelka cizích jazyků, kterou jako potenciální nelegální agentku doporučil PATRICK z Ústředního výboru PCP. Centrála měla v plánu naverbovat Marii jako asistentku a ženu nelegálního důstojníka KGB Alexandra Nikolajeviče Kunosenka (JEFREMOV), který byl vycvičen k práci v Brazílii. Smlouvené setkání JEFREMOVA s jeho nevěstou ve východním Německu však skončilo katastrofálně. Kunosenko Marii fyzicky nepřítahoval, a ona s ním odmítla spát; její verbování bylo zastaveno. Jenže bez Mariiny pomoci se Kunosenko nemohl naučit dostatečně plyně portugalsky. V roce 1981 byl plán na jeho umístění v Brazílii zrušen a on byl přemístěn na velení Správy S.⁵⁸

Mezi slibnější nelegály objevené na základě tipů předaných západními komunistickými stranami patřil Francouz LIMB a jeho žena DANA, kteří byli naverbováni roku 1973. PCF LIMBA doporučila jako muže „oddaného komunistickým ideálům“, avšak nevhodného k použití proti francouzským cílům. Po dvou letech výcviku už LIMB zaznamenal první úspěch, když vytipoval jednoho francouzského rekru. MARCEL, LIMBŮV tip, pracoval na radnici jednoho pařížského předměstí a byl v roce 1975 naverbován jako agent KGB, nejspíše proto, aby poskytoval dokumenty pro nelegály KGB. V prosinci 1975 byli LIMB (tehdy šestatřicetiletý) a DANA umístěni v Belgii, kde si poblíž Nejvyššího velení NATO v Evropě zřídili malou tiskárnu, v níž tiskli pozvánky a navštívenky. Avšak jejich snahy získat během následujícího roku někoho z personálu NATO nepřinesly takřka žádné ovoce. Koncem roku 1976 se vrátili do Francie, usadili se v oblasti Bordeaux a svou kariéru nelegálů ukončili.⁵⁹

O třicet či čtyřicet let dříve by bylo verbování nelegálů jistě mnohem úspěšnější. Neúspěch v 70. letech odrážel neschopnost Sovětského svazu vedeného Brežněvovou gerontokracií vzbudit u mladých stejné ideály jako v případě předchozí generace agentů-idealistů, kteří se inspirovali utopickou vizí prvního dělnicko-rolnického státu na světě. V polovině 70. let byla podle Moskvy většina západních komunistických stran nakažena „eurokomunistickou“ herezí, jež obhajovala a upřednostňovala parlamentární cestu k socialismu uvnitř pluralitního systému před otročtým napodobováním sovětského modelu.⁶⁰ V generaci mladých západních marxistů bylo zastánců prosovětské linie jen velmi málo – představovali spíše ohrožený druh.

Podobně jako centrála očekávala bratrskou výpomoc od předáků západních komunistických stran, tak i tyto strany byly různým stupněm závislé na finanční výpomoci od Moskvy, kterou jim tajně předával KGB. Tato výpomoc stejně jako zapojení do špionážních operací patřily mezi bedlivě střežená tajemství uvnitř vedení každé strany. Pokud příběhy o „moskevském zlatu“ tu a tam během studené války prosáklly na veřejnost, byly vždy popřeny jako mccarthistická dezinformace. Centrála však dobře věděla, že některé detaily týkající se její tajné pomoci byly západním zpravodajským službám velmi dobře známé. Například na konci 70. let protestoval sovětský velvyslanec v Ottawě Alexandr Nikolajevič Jakovlev (později jeden z předních Gorbačovových poradců) u Andropova, Gromyka a šéfa Mezinárodního oddělení ústředního výboru Borise Ponomarjova proti praktikám představitelů Komunistické strany Kanady – především se to týkalo jejího předsedy Williama Kashtana – volat na zastupitelství, aby jim zdejší rezident Vladimir Ivanovič Mečulajev předal peníze (krycím heslem: „americkou pšenici“). Rezidentura Kashtana varovala, že tím velmi riskuje. V roce 1980 byla centrála již přesvědčena, že kanadské úřady mají přesné informace o tom, že finance CPC přicházejí přes sovětskou společnost Ukrajinská kniha (Ukrajinskaja Kniga) se sídlem v Torontu. 20. října FCD informovala Ponomarjova:

Kanadské zvláštní [zpravodajské] služby studují finanční situaci Komunistické strany Kanady, což by mělo být dokončeno během 15-18 měsíců. Předběžná zpráva připravená federální vládou cituje data založená na výsledcích analýzy toků a množství finančních příspěvků, které se dostaly do pokladny CPC v roce 1970. Tyto zvláštní služby mají o dalších letech jen kusé informace, ale i to už stačí ke vzniku předpokladu, že metody financování činnosti CPC zůstanou stejné jako dříve. Podle dat, která mají kanadské zvláštní služby k dispozici, dosáhl rozpočet CPC za rok 1970 výše 158 850 dolarů (podle nepotvrzených zpráv to v roce 1979 bylo přes 200 000 dolarů). Tato suma se skládá zčásti ze členských příspěvků (13 500 dolarů, nebo 8,5%), zisků z odkazu „zesnulých věrných členů strany“ (tato částka se nedá odhadnout), dobrovolných příspěvků, peněz předaných sovětskými představiteli a příspěvků do fondů CPC z výdělků společnosti Ukrajinskaja Kniga. Ví se, že první tři zdroje příjmů poskytují přibližně 30-35% celkového rozpočtu strany. Zbývající částka [65-70%] pochází ze SSSR a Ukrajinskoj Knigy. Hlášení zvláštních služeb se soustřeďuje na analýzy mechanismů použitých posledními dvěma zdroji při předávání peněz. [Kanadská] kontrarozvědka dochází k závěru, že SSSR CPC „předává peníze v hotovosti“ přes oficiální představitele na sovětské ambasádě v Ottawě a že tyto peníze mají být k dispozici funkcionářům strany pod záminkou hrazení výdajů stranických aktivistů při jejich cestách do socialistických zemí.⁶¹

Když se vláda Borise Jelcina po neúspěšném pokusu o převrat v srpnu 1991 zmocnila archivů KSSS, byly vůbec poprvé vydány písemné důkazy o tom, že jen v 80. letech, tedy v době, kdy Sovětský svaz měl jen velmi málo tvrdé měny, KSSS rozdala bratrským stranám mimo sovětský blok přes 200 milionů dolarů. Mezinárodní oddělení ústředního výboru se pokusilo zničit záznamy o těchto platbách krátce před konfiskací svého archivu, ale kovové spony držící dokumenty pohromadě ucpaly skartovací stroje, a tak se některé dokumenty zachovaly.⁶²

Ačkoli se zdá, že největší finanční výpomoc během druhé světové války dostala francouzská PCF a italská PCI, dvě přední západní komunistické strany, největší příspěvky v poměru na jednoho člena nejspíše obdržela Komunistická strana USA. Tato

disproporce v rozdávání sovětských fondů odrážela touhu Moskvy podnitit znovu-oživení komunismu na území hlavního protivníka poté, co CPUSA v polovině 50. let téměř zanikla. CPUSA Sovětům štědrost oplátila bezvadnou ideologickou ortodoxií, kterou Moskva ocenila především později, kdy přední západní komunistické strany zachvátil eurokomunismus.

V dubnu 1958 byl veterán z vedení CPUSA Morris Childs (např. známý také jako Morris Summers, Ramsey Kemp Martin a D. Douglas Mozart) pozván do Moskvy, aby zde prodiskutoval finanční pomoc své skomírající straně. Šéf Mezinárodního oddělení Ústředního výboru KSSS Boris Ponomarjov nabídl pro daný rok 75 000 dolarů a 200 000 dolarů na rok 1959, které byly zpočátku předávány prostřednictvím Komunistické strany Kanady.⁶³ V letech 1961-80 proudily sovětské peníze do CPUSA přes Morris Childse (CHAB) a jeho bratra Jacka (jinak také D. Brooks, případně MARAT), tajného komunistu, který ve 30. letech pracoval pro Kominternu. Až do konce 70. let Morris Childs obvykle navštěvoval alespoň jednou ročně Moskvu, aby předložil rozpočet CPUSA a zažádal o příspěvky, získal instrukce od mezinárodního oddělení a KGB a zúčastnil se diskusí o amerických otázkách. Jack působil jako hlavní kontaktní osoba při předávání peněz v USA. Obvykle vše probíhalo tak, že centrála poslala radistovi CPUSA v New Yorku šifrovanou zprávu s detaily o předání peněz. Zprávu pak dostal Jack Childs, který ji dešifroval a informoval svého bratra Morrisa, dále Guse Halla (lídra CPUSA od roku 1959, krycím jménem PALM) nebo jeho ženu Elizabeth, že brzy dojde k dalšímu předání peněz.⁶⁴

Od roku 1968 byl radistou CPUSA předávajícím zprávy od centrály Jacku Childsovi tajný člen strany ruského původu Albert Friedman (FORD), který pracoval jako prodavač v jednom manhattanském obchodě s elektronikou na východní 49. ulici. Pod jménem Weber Friedman působil mezi oběma světovými válkami na škole radistů Kominterny v Moskvě, kde cvičil další tajné radisty. V lednu 1969 se vydal do Moskvy kvůli dalšímu výcviku,⁶⁵ a vedl si tak dobře, že mu jeho instruktor řekl: „Víte toho víc než já“, a pozval ho na oběd.⁶⁶ Ačkoli Friedman platil členské příspěvky, o jeho členství v CPUSA věděl pouze KGB a malá skupinka lidí ve vedení strany.⁶⁷ Co však ani KGB, ani CPUSA nevěděli, bylo, že od konce druhé světové války je Friedman agentem FBI (CLIP). Každícké slovo z komunikace mezi centrálou a CPUSA předával FBI.⁶⁸

Koncem 60. let již sovětská finanční podpora CPUSA přesahovala milion dolarů ročně; o deset let později to už bylo přes dva miliony. Jack Childs (MARAT) obvykle přebíral doručené sovětské peníze od operačních důstojníků KGB při „letmých kontaktech“ na předem smluvených místech v New Yorku, vždy přesně v 15:05. Například v roce 1974 se operace (tehdy souhrnně VALDAY), při nichž byly předávány peníze, uskutečňovaly v dolní části Manhattanu: Pine Street 10, 10. patro (DINO); Broadway 11, 9. patro (FRED); Wall Street 120, 7. patro (POST) a New Street 81, 2. patro (ROLAND). Všechny čtyři adresy vytipovala newyorská rezidentura, protože tu bylo několik vchodů i východů. MARAT a operační důstojník KGB určený k předání peněz vstoupili a vystoupili z budovy vybrané k letmému kontaktu různými dveřmi. Aby se zmenšila stále narůstající velikost balíku předávaných peněz, stoup-

la hodnota jednotlivých bankovek v roce 1974 z 20 na 50 a pak až na 100 dolarů.⁶⁹ Jelikož bylo příliš nebezpečné předat peníze Hallovi, který byl pod ostrým dohledem FBI, newyorské policie i daňového úřadu, předával Jack Childs většinu těchto peněz svému bratrovi Morrisovi, aby je bezpečně uschoval.⁷⁰

Jack Childs fungoval nejen jako kurýr pro předávání sovětských peněz, ale také pravidelně předával hlášení newyorské rezidentuře buďto při letmých kontaktech nebo přes „mrtvé schránky“. Stejně jako místa letmých kontaktů měly i mrtvé schránky krycí jména; ty, které byly použité v roce 1974, se jmenovaly MANDI, LYUSI, OPEY, RIBA a OVERA. Zprávy byly obvykle předávány na filmu z fotoaparátu Minox, uloženém v magnetické schránce. Jedna z Mitrochinových poznámek uvádí, že mezi červnem 1975 a srpnem 1976 se MARAT zúčastnil pěti operací VALDAY a devíti dalších, při nichž předal tajné zprávy (pět při letmých kontaktech, čtyři přes mrtvé schránky). V případě potřeby mohla rezidentura okamžitě zařídit s MARATEM setkání: vytočit určité telefonní číslo přesně pět minut po poledni a žádat doktora Alberta. Na sdělení: „Zde žádný doktor Albert není“ měl důstojník rezidentury odpovědět: „Omlouvám se, mám určitě špatné číslo.“ Teprve pak se v 15:05 téhož dne mohl s MARATEM setkat v Brooklynu na místě ELLIOT – u vchodu do lékárny Silver Road na rohu Avenue J a východní 16. ulice, hned vedle vstupu do metra. MARAT se měl prokázat výtiskem časopisu *Time* a náplastí na levé ruce. Na otázku operačního důstojníka: „Kolik je hodin?“ měl odpovědět: „Je přesně pět minut po třetí“. Nato měl důstojník vytáhnout navštívenku jednoho z bývalých MARATOVÝCH zaměstnavatelů se vzkazem od CHABA (jeho bratra Morrise) na zadní straně.⁷¹

Velmi složitá bezpečnostní opatření používaná KGB při kontaktech jak s MARATEM, tak CHABEM, měla jednu velkou vadu. Od počátku 50. let už totiž oba pracovali pro FBI.⁷² Roku 1974 centrála začala mít určitá podezření, především v případě CHABA (Morrise Childse). Nebyl vězněn během antikomunistických honů na čarodějnice v 50. letech, ani nebyl zatčen kvůli svým cestám do zahraničí na falešné pasy (o kterých podle názoru centrály Američané věděli). V hlášení soudního výboru Senátu z roku 1967 se na něho odkazuje jako na Morrise Chilovského (tak se původně jmenoval) a na Morrise Summerse (jedno z falešných jmen) a je tu i zmínka o jeho předválečných napojeních na sovětskou rozvědku. Centrála rovněž s podezřením hleděla na CHABOVU neústupnost v tom, že bude na všech cestách do Ruska doprovázet Guse Halla, a také se jí příliš nezdála jeho „nervozita“, když ho spolu s bratrem Moskva obešla a komunikovala přímo s Hallem. V březnu 1974 šéf 1. oddělení (Severní Amerika) FCD Vladimír Michajlovič Kazakov hlásil Andropovovi a ústřednímu výboru:

Ačkoli se [Morris] Childs těší důvěře soudruha Guse Halla, jeho přímá zaangażovanost do finančních záležitostí CPUSA velmi ohrožuje tento zvláštní kanál [pro předávání sovětských peněz]. Navíc určité pochybné a podezřelé prvky v chování M. Childse nás vedou k tomu, abychom věřili, že je možná využíván americkými zpravodajskými službami.

Kazakov také naléhal na to, aby Halla přesvědčili, že má najít náhradu za MARATA (Jack Childs), který byl podle něho duchem nepřítomný a nemocný.

Při setkání s Hallem v Moskvě 8. května se ho další vyšší důstojník FCD Boris Semjonovič snažil přesvědčit, že přišel čas, aby oba bratři Childsové odešli na odpočinek, protože jejich dlouholetá tajná činnost přináší nebezpečí, že je bude sledovat FBI. Ivanov navrhl několik alternativních metod, jak sovětské peníze dopravovat CPUSA; patřilo mezi ně například otevření účtu u nějaké banky ve Švýcarsku nebo použití krycího podniku v USA. Hall sice prohlásil, že místo Jacka Childse našel „spolehlivého soudruha“, ale nepodnikl v tomto směru žádné další kroky a mezinárodní oddělení, které evidentně nebralo Kazakovovo varování příliš vážně, na tom ani netrvalo.⁷³

V roce 1975 byli Morris a Jack Childsovi vyznamenáni Řádem Rudého praporu; Morris jej dostal osobně od Brežněva během jednoho moskevského banketu. Oba bratři si jinak v USA docela užívali; nejenže zpronevěřili asi 5% finanční podpory Rusů CPUSA, ale dostávali také plat od FBI. Morris vystupoval jako bohatý byznysmen žijící v podkrovním bytě v Chicagu, který byl vybavený drahým nábytkem se starožitnostmi, obrazy a orientálními koberci; měl ještě dva další byty, jeden v Moskvě a jeden v New Yorku. Gus Hall, který si naivně myslel, že oba bratři jsou bohatí a nejsou na žádných příjmech závislí, je občas žádal, aby jeho rodině koupili oblečení.⁷⁴

Mezi špionážní materiály, které bratři Childsové za víc než dvacet let FBI dodali, patřily doklady o nárocích, které si vedení CPUSA dělalo na ovlivňování hnutí za občanská práva černochů. V roce 1958 Jack Childs informoval o vychloubačném prohlášení Jamese Jacksona, tajemníka strany ve věcech „Černošských a jižanských záležitostí“, že vůdce hnutí za občanská práva Martina Luthera Kinga „vedou“ „nejtajnější a neopatrnější lidé“.⁷⁵ Podle jedné složky KGB sovětský velvyslanec Dobrynin později požádal Halla, aby na schůzky s ním přestal s sebou vodit Jacksona, který podle něho byl „politicky velmi nezkušený“; dále žádal sovětskou misi u OSN (čímž nejspíše mínil newyorskou rezidenturu KGB), aby přerušila s Jacksonem kontakty.⁷⁶

Na tvrzení, že CPUSA pronikla do Kingova okolí, ale přece jen něco pravdy bylo. Bratři Childsové hlásili, že jeden z Kingových poradců Stanley D. Levison, newyorský právník a manažer, je tajným členem strany.⁷⁷ Levison zkoncipoval části Kingovy knihy *Stride Toward Freedom* (Krok ke svobodě), vydané roku 1958, a pomohl mu připravit jeho obhajobu proti falešným obviněním, že v roce 1960 podváděl v daňovém přiznání.⁷⁸ Levison rovněž uvedl do Kingova okolí tajného člena CPUSA, černocha Huntera Pittse „Jacka“ O'Della.⁷⁹ FBI začal Levisona sledovat a v hlášení uvedl, že se setkává s Viktorem Lesiovským, důstojníkem KGB pracujícím jako zvláštní pomocník generálního tajemníka OSN U Thanta.⁸⁰ Právě údajný Levisonův vliv na Kinga vedl ministra spravedlnosti Roberta Kennedyho k souhlasu s odposlechem Kingových hotelových pokojů. Ačkoli se tak dozvěděli především o Kingově bohatém sexuálním životě (o němž se prezident Lyndon B. Johnson s až nezdravou zvědavostí zajímal), neobjevili žádné důkazy o tom, že by ho ovlivňovali komunisté.⁸¹

V roce 1977, na začátku Carterovy vlády, vedení CPUSA pustilo do světa přehnané prohlášení o svém vlivu na bývalého Kingova tajemníka Andrewa Younga (LU-

THER), který se právě stal zástupcem USA u OSN. Podle Halla „Young sám nevěděl, že několik z jeho nejbližších přátel v Atlantě jsou tajní komunisté, a naslouchal jim. Strana se neprozradila a navíc se jí podařilo v potřebných oblastech zvýšit na Younga svůj vliv.“⁸² Lesiovskému to, že pracoval jako asistent U Thanta, dalo mnoho příležitostí k diskusím s Youngem. Ačkoli tvrdil, že během nich získává „důležité informace“, zdaleka ne tak optimisticky jako Hall hlásil, že přes veškeré Youngovy snahy o zlepšení americko-sovětských vztahů je jeho postoj k Sovětskému svazu zásadně „negativní“.⁸³

I když Hall nepochybně vliv tajných členů CPUSA na demokratickou stranu přeháněl, byl mezi nimi alespoň jeden člověk, jehož centrála v 70. letech považovala za obzvlášť důležitého: demokratický aktivista z Kalifornie, naverbovaný jako agent KGB při své návštěvě Ruska. Tento agent, který však v Mitrochinových poznámkách není identifikován jménem, měl mezi demokraty široký okruh vlivných kontaktů: byli to například guvernér Jerry Brown z Kalifornie, senátor Alan Cranston, senátor Eugene McCarthy, senátor Edward Kennedy, senátor Abraham Ribicoff, senátor J. William Fulbright a kongresman John Conyers mladší. Tento agent během prezidentských voleb v roce 1976 dokázal poskytovat informace nejen o profilu samotného Cartera, ale i ze samotného srdce jeho tábora, čehož si centrála nesmírně cenila, protože takto významných amerických zdrojů měla jen velmi málo. Při jedné příležitosti dotyčný agent tři hodiny diskutoval o průběhu kampaně s Carterem, Brownem a Cranstonem v Carterově pokoji v hotelu Pacific. Hlášení z této diskuse bylo předáno politbyru. Během posledního stadia kampaně měl tento agent podle KGB „přímý a dlouhý rozhovor s Carterem“, guvernérem Brownem a senátory Cranstonem, Kennedym, Ribicoffem a Jacobem Javitsem. Andropov přisuzoval hlášení o těchto rozhovorech tak obrovský význam, že je okamžitě po Carterově zvolení odeslal i se svým podpisem politbyru.⁸⁴

V listopadu 1977 zaslala centrála ústřednímu výboru stížnost, že přes několikrát naléhání na Halla, aby vyměnil bratry Childsovy, oba stále tvoří americký konec „tajného komunikačního kanálu s CPUSA“. Během Jackovy nemoci ho v srpnu a září Morris jako představitel CPUSA nahradil při setkáních s důstojníkem KGB v New Yorku:

Používat ho jako zvláštní kanál je velmi riskantní, protože o [Morrisi] Childsovi vědí zpravodajské služby – což jasně vyplývá z hlášení soudního výboru amerického Senátu pro rok 1967, kde se o něm hovoří jako o osobě vystupující pod několika jmény a mající kontakt s KGB. Právě proto nelze zcela vyloučit možnost, že ho FBI sleduje.

Dne 10. listopadu Kazakov a Ivanov nadnesli otázku nahrazení bratrů Childsových při dalším setkání s Hallem v Moskvě. Hall prohlásil, že má na post Jacka Childse vytipovány tři kandidáty – měl to být John Vogo a bratři Applekhomovi [Appleholmovi].⁸⁶ Slíbil, že konečné rozhodnutí učiní v blízké budoucnosti a dá o něm Moskvě vědět v šifrovaném telegramu oznamujícím dokončení hrubého konceptu

článku o kolonialismu. Číslo konceptu na telegramu (jednička, dvojka nebo trojka) bude indikovat, kterého kandidáta si vybral. Nástupce Jacka Childse poté požádá na sovětském velvyslanectví ve Vídni o vízum, aby mohl projít jeden a půl až dva měsíce dlouhým „zvláštním výcvikem“ v Moskvě. Hall rovněž navrhl, aby KGB využil manželku jeho osobního šoféra a bodyguarda jako další komunikační kanál s New Yorkem. Rezydentura by jí mohla volat do práce, identifikovat se heslem: „Tady je pan Budnik. Volám vás kvůli tomu starému nábytku. Můj přítel z Hobokenu mi řekl, že vás mám kontaktovat.“⁸⁶

Hall opět žádné kroky nepodnikl. Bratři Childsové tak sehrávali roli v „operacích zvláštního kanálu“ až do konce desetiletí. Jedna z Mitrochinových poznámek uvádí, že během osmi měsíců až do dubna 1978 Jack Childs provedl devatenáct operací: třikrát předal peníze při akcích VALDAY, dvakrát se sešel s důstojníky KGB, pětkrát využil mrtvé schránky, šestkrát se letmo kontaktoval a třikrát přišel na smluvený signál.⁸⁷ V létě 1980 však FBI došel k závěru, že bratrům Childsovým hrozí vyzrazení. Morris Childs potřeboval záminku, aby se mohl stáhnout ze „zvláštního kanálu“, a tak 28. května Hallovi řekl, že nějací neznámí muži volají jeho sousedy, vyptávají se na něho a on že se možná bude muset začít skrývat, aby se vyhnul zatčení. Načež předal Hallovi 225 437 dolarů v hotovosti, což, jak alespoň tvrdil, byly všechny peníze z Moskvy, které on má. Jack Childs, který byl již nějakou dobu nemocný, zemřel 12. srpna v jedné newyorské nemocnici. Morris a Eva Childsovi odešli na odpočinek do luxusního bytu severně od Miami s přenádherným výhledem na Atlantik. V roce 1987 byl během zvláštních oslav na velitelství FBI Morris Childs prezidentem Reaganem vyznamenán prezidentskou Medailí Svobody. On a jeho bratr Jack, který tuto medaili dostal in memoriam, se tak stali jedinými špiony v historii, kteří byli vyznamenáni jak Sovětským svazem, tak Spojenými státy.⁸⁸

Po celá ta desetiletí, kdy bratři Childsové tvořili tajný kanál do Moskvy, sehrávala CPUSA v americké politice jen velmi okrajovou roli. Ve čtyřech prezidentských volbách v letech 1972-84 Gus Hall nikdy nezískal více než 59 000 hlasů; když pak v roce 1984 získal pouhých 35 000 hlasů, rozhodl se v roce 1988 podpořit demokracii. V polovině 70. let CPUSA neměla už ani 10 000 členů, pak se jí sice podařilo mírně oživit, ale koncem 80. let měla jen asi 15 000 členů.⁸⁹ Hall však i nadále žil ve světě fantazie, v němž CPUSA měla majoritní vliv na americkou politiku. Šéfovi mezinárodního oddělení Borisi Ponomarjovovi na podzim 1981 napsal:

Víc než kdykoli dříve jsem teď přesvědčen, že naše strana může být důležitým faktorem ve zpomalení, zastavení a zvrácení současné reakční politiky Reaganovy administrativy. Desítky milionů lidí ztratily své iluze. Chystají se masové akce a u milionů dochází ke změně smýšlení. Naše strana může být důležitým a dokonce rozhodujícím faktorem v ovlivňování těchto mas.

Stejně jako při této příležitosti byly i další Hallovy fantaskní odhady rostoucího vlivu CPUSA doprovázeny žádostmi o sovětskou podporu, která v 80. letech většinou dosahovala dvou milionů dolarů ročně. V roce 1987 Hall požádal o ještě větší částku:

Mohu to obhájit tím, že naše strana pracuje v zahnívajícím srdci imperialismu, a cokoli děláme pro ovlivnění běhu událostí v USA, má vliv na vývoj ve světě. A právě díky krizi v Reaganově prezidentském úřadě, která je dnes hluboká a chronická, naše strana měla a stále má rostoucí vliv na politiku naší země.

V kontextu boje proti americkému imperialismu a politice Reaganovy administrativy musí být tudíž naše strana považována za důležitý a dokonce nepostradatelný faktor.

Následující rok dostala CPUSA podporu ve výši 3 milionů dolarů.⁹⁰

Morris Childs věřil, že pozoruhodná štědrost sovětských darů CPUSA (200 dolarů na člena v roce 1987) vychází částečně z toho, že Kreml vzal tvrzení Guse Halla alespoň z poloviny vážně a že „směšně přecenil vliv této strany“.⁹¹ Za tuto štědrost však mohli také vděčit ideologické servilnosti Halla a vedení CPUSA. Dorothy Ray Healeyová, prominentní stranická bojovnice působící ve straně po čtyřicet pět let, prohlásila:

Pod vedením Guse na sebe CPUSA vzala pochybnou poctu být hlavním ideologickým hlídacím psem v mezinárodním komunistickém hnutí, štěkajíc na povel, kdykoli hrozilo, že se nějaké jehňátko oddělí od stáda. Sovětský lídři Guse kontaktovali a říkali mu, co chtějí, aby řekl, což on provedl a *Pravda* pak mohla napsat, že k boji sešikovaní američtí komunisté prohlašují ze samého srdce světového imperialismu to a to o jakémkoli problému, který v daný okamžik Rusy zajímal.⁹²

EUROKOMUNISMUS

Konference pětáosmdesáti komunistických stran konaná roku 1960 v Moskvě jednohlasně potvrdila loajalitu Sovětskému svazu jako neotřesitelné krédo komunistů jak na Východě, tak na Západě:

Komunistická strana Sovětského svazu byla a zůstává celosvětově uznávaným předvojem světového komunistického hnutí, jelikož je to nejzkušenější a nejzocelenější kontingent celého mezinárodního komunistického hnutí.

Koncem 60. let však vedení KSSS znervóznilo, když zjistilo, že neomylnost strany je zpochybňována, a to směrem později nazývaným „eurokomunismus“. Eurokomunistická hereze se poprvé na veřejnosti objevila po potlačení Pražského jara v roce 1968, kdy se určitý počet západních komunistických stran odvážil sovětskou invazi do Československa kritizovat. Vedení Komunistické strany Itálie (PCI), později dominantní síly eurokomunismu, sice potvrdilo „hluboké, bratrské a upřímné svazky spojující Komunistickou stranu Itálie se Sovětským svazem a KSSS“, ale upřelo Sovětskému svazu právo vojensky zasahovat „do vnitřního života jiné komunistické strany nebo jiné země“.¹

„Ony hluboké, bratrské a upřímné svazky“ poutající PCI k Sovětskému svazu dokonce i poté, co sovětské tanky vjely do Prahy, měly ovšem tajný aspekt, o němž jen velmi málo italských komunistů mimo *Direzione* PCI vědělo. Po vojenském převratu plukovníka Georgiose Papadopulose v Aténách v roce 1967 začali mít generální tajemník PCI Luigi Longo a další straničtí lídři obavy, že by k vojenskému puči podle řeckého modelu mohlo dojít i v Itálii. V létě 1967 Giorgio Amendola za *Direzione* PCI formálně požádal Sověty o pomoc při přípravách, které by po případném převratu zajistily přežití strany v podobě nelegálního podzemního hnutí. Rozhodnutí politbyra č. P50/P z 15. srpna povolilo 1. hlavní správě (FCD) navrhnout program, který by poskytl PCI její vlastní plně vycvičenou špionážní jednotku vybavenou tajnými vysílačkami. Detaily celého programu byly odsouhlaseny v Moskvě při rozhovorech mezi šéfem nelegálního aparátu PCI ANDREOU a vysoce postavenými představiteli Ústředního výboru KSSS a důstojníky KGB. Mezi říjnem 1967 a květnem 1968 ukončili tři italské radisté čtyřměsíční výcvikový kurs KGB. Další členové strany prodělali kursy výroby falešných osobních dokumentů, a to podle rozvrhu, který určil devětašedesát hodin výuky, jak vyrábět gumová razítka a úřední razítka na dokumenty, šest

hodin jak vyrábět plastickou pečeť pomocí syntetické pryskyřice, šest hodin jak měnit fotografie na osobních dokumentech, šest hodin jak ručně tyto dokumenty vyplňovat a dvanáct hodin bylo věnováno „teoretickým diskusím“. Tyto a další tajné programy pokračovaly nejméně do konce 70. let. Vedení PCI také žádalo KGB, aby prověřil, zda v jeho ústředním sídle není umístěno odposlouchávací zařízení.²

Po bezprostředním protestu PCI proti potlačení Pražského jara otevřené kritiky rychle utichly. Před XII. sjezdem PCI v únoru 1969 jak šéf Mezinárodního oddělení Ústředního výboru KSSS Boris Ponomarjov, tak vyšší důstojníci KGB vyvinuli silný tlak na Luigiho Longa a další stranické lídry, aby v projevech utlumili své komentáře týkající se Československa. V hlášení pro ÚV KSSS se Ponomarjov a KGB vychloubovali tím, že přes zachování některých „ambivalentních frází“ byly z projevů všechny odkazy na „intervenci“ a „okupaci“ provedené Sovětským svazem a jeho spojenci z Varšavské smlouvy odstraněny. PCI se ani nedomáhala stažení vojsk Varšavské smlouvy z Československa.³ V soukromém rozhovoru se sovětským velvyslancem Nikitou Ryžovem v roce 1970 Longo „především zdůraznil, že přátelství italských komunistů s KSSS a Sovětským svazem není pouhou formalitou, ale čímsi nezbytným pro samotnou existenci [jeho] strany“.⁴

Longo byl rovněž nesmírně závislý na sovětské finanční pomoci. Nejnáléhavěji o ni prosil, když bylo rozhodnuto, že ke všeobecným volbám dojde o rok dříve, než na kdy byly původně naplánovány, tedy v květnu 1972. Částka, kterou politbyro KSSS na tyto volby vyčlenilo, dosahovala výše 5 200 000 dolarů – o 2 miliony více než v roce 1971. Po další Longově prosbě bylo poskytnuto dalších 500 000 dolarů. Longo pak napsal ještě jeden prosebný dopis, na který odpověděl osobně Brežněv a který byl předán římským rezidentem Gennadijem Fjodorovičem Borzovem (nebo „Bystrovem“) 4. dubna:

Drahý soudruhu Longo,

obdrželi jsme tvůj dopis žádající o další pomoc s výdaji vztahujícími se k účasti Komunistické strany Itálie na volební kampani.

Velmi dobře chápeme obtížnou situaci, v níž se tato kampaň odehrává, i to, že tvoje strana musí maximálně zintenzívnit své aktivity, aby ve volbách vyhrála a odolala reakčním silám.

Jak soudruhu Longo víš, už jsme vyčlenili dalších 500 000 dolarů pro účast Komunistické strany Itálie v této volební kampani, čímž naše letošní [příspěvní] činí celkem 5 700 000 dolarů.

Na základě tvé žádosti jsme opět pečlivě prostudovali všechny naše možnosti a rozhodli se poskytnout Komunistické straně Itálie další výpomoc ve výši 500 000 dolarů. Bohužel v současné době více udělat nemůžeme.

Se soudružským pozdravem,
[podepsán] L. Brežněv
Generální tajemník ÚV KSSS⁵

Když Borzov Longovi tento dopis předal, hlásil centrále:

Velvyslanec [Nikita Ryžov] prohlásil, že jsme to udělali za jeho zády, a chtěl o celé záležitosti poslat telegram soudruhu Brežněvovi. Ryžov je složitá osobnost a extrémně citlivě reaguje na podobné záležitosti, a proto ho tato událost proti nám nesmírně popudila.

Centrála nařídila Borzovovi, aby udělal, co bude v jeho silách, a velvyslance uklidnil:

Řekni Ryžovovi, že jsi předpokládal, že o tomto rozhodnutí Instancije [vedení KSSS] bude zpraven v Moskvě. Co se tebe týče, požádej ho, aby celou věc bral shovívavě a nepřikládal přílišnou důležitost tomu, co se stalo; řekni mu, že naše vztahy s ním budou i nadále velmi seriózní a že bude plně informován o všech našich kontaktech s našimi přáteli [PCI].⁶

V říjnu 1972 Borzov hlásil, že „přátelé“ vrátili tři stodolarové bankovky, které se k překvapení všech ukázaly být padělky.⁷

Až do roku 1976 bylo předávání peněz komunistickým stranám mnohem přímočařejší záležitostí v Římě než v USA či jiných částech světa. Jelikož přední italské komunisty pravidelně navštěvovali sovětské velvyslanectví, nebylo nutné uchýlovat se k tajným praktikám letmých kontaktů a mrtvých schránek. Nejspolehlivější sovětský přívrženek na *Direzione* PCI, který byl v pravidelném kontaktu s KGB, vybral řadu poslů, kteří na velvyslanectví přijeli a vyzvedli peníze poté, co nejprve prověřili, že jejich auta nikdo nesleduje. KOMETA, stanoviště rezidentury KGB zabývající se odposlechem vysílaček, simultánně monitorovala vlnové délky používané italskou policií a bezpečnostními složkami, aby mohla odhalit jakýkoli náznak sledování. Kvůli zvýšení bezpečnosti byl navíc posel jedoucí na ambasádu a z ní sledován autem italských komunistů.⁸ Další finanční pomoc Moskva poskytovala prostřednictvím výnosných kontraktů s firmami kontrolovanými PCI; šlo například o import sovětské ropy do Itálie nebo stavbu hotelů v Sovětském svazu.⁹

Obavy PCI z pravicového vojenského převratu znovu ožily, když v Chile roku 1973 svrhly ozbrojené složky prezidenta vlády Lidové jednoty Salvadora Allenda. V prosinci převzala PCI tajně od KGB tři vysílačky SELENGA, aby vedení strany mohlo udržovat kontakt s místními organizacemi, kdyby PCI musela odejít do podzemí. Straničtí radisté byli vycvičeni v Rusku. Počítalo se s tím, že okamžitě po převratu by vysílačky SELENGA předávaly zprávy do Moskvy, která by pak zpět vysílala PCI své instrukce.¹⁰

Oživený strach z puče v Itálii ale také zavedl PCI na cesty, které zase v Moskvě vyvolávaly obavy, že největší komunistická strana na Západě začíná podléhat ideologické herezi. V řadě článků nazvaných „Reakce v Itálii na události v Chile“ Enrico Berlinguer (který v roce 1972 nastoupil po Longovi na místo generálního tajemníka) navrhl později proslulé spojení – *compromesso storico* („historický kompromis“) – mezi socialisty a vládnoucími křesťanskými demokraty.¹¹ Berlinguer se naprosto lišil od všech předchozích komunistických lídrů, s nimiž musel Kreml jednat. Jeho manželka Letizia byla zbožná katolička a on souhlasil, aby jejich děti byly vychovány v katolické víře. Longo udělal, co bylo v jeho silách, aby přesvědčil Moskvu, že přes svou katolickou rodinu je Berlinguer nejlepším možným kandidátem a že tři jeho hlavní rivalové, Giorgio Amendola, Gian Carlo Pajetta a Pietro Ingrao, se pro funkci generálního tajemníka nehodí. Amendola byl podle Longa „ve své podstatě buržoazní demokrat a často dělal revizionistické chyby“; Pajetta, „jehož autorita byla nejistá, byl popudlivý a nepřispěl by k jednotě [strany]“; Ingrao byl „povrchný a zabraný do

nerealistických teoretických spekulací“. Berlinguer oproti nim představoval novou generaci vůdců strany, která se objevila po druhé světové válce.¹² Moskva si tím nebyla příliš jista.

Berlinguerův původní návrh na „historický kompromis“ byl především míněn jako obrana proti případnému pravicovému puči, ospravedlňovaná Leninovým výrokiem, že revolucionáři musejí vědět, kdy se mají stáhnout. Postupně však tento návrh narůstal v mnohem ambicióznější – a v očích Moskvy heretičtější – strategii, v níž se bude katolická tradice solidarity spojovat s komunistickou kolektivní akcí, aby vytvořily nový politický a společenský řád. Během roku 1975 se z Berlinguera stal hlavní mluvčí eurokomunistů. PCI spolu se španělskou PCE a francouzskou PCF vydaly v podstatě jakýsi manifest eurokomunismu, ve kterém se distancovaly od sovětského modelu socialismu a vyslovily se pro svobodné volby, svobodu tisku a parlamentní cestu k socialismu s pluralitním systémem.¹³

Při tajném setkání s Ryžovem 12. prosince 1975 jeden informátor KGB působící na *Direzione* obvinil Berlinguera a vedení strany ze „zbabělého zavrnutí leninismu“ a z rostoucího nepřátelství vůči Sovětskému svazu. Apeloval na KSSS, aby veřejně kritizovala linii PCI: „To naši stranu určitě rozštěpí, ale je to jediný způsob, jak danou situaci zachránit.“ Dotyčný informátor rovněž tvrdil, že vedení PCI hodlá narušit sjezd evropských komunistických stran, který se má konat v létě 1976 ve východním Berlíně a který chce využít jako platformu ke svým revizionistickým názorům.¹⁴

Během příprav na východoberlínský sjezd vydal Kreml řadu jen špatně skrývaných veřejných varování eurokomunistům, aby nedělali problémy. Berlinguer se tím však nenechal zastrašit. Při italské volební kampani v červnu učinil podle Moskvy dosud nejurážlivější prohlášení. Italské členství v NATO, prohlásil Berlinguer, bylo při bližší úvaze vlastně výhodou: „To nám zajišťuje typ socialismu, který chceme, tedy abych byl přesnější, socialismu svobodného, socialismu pluralitního.“ Kreml na to reagoval ostrým, i když tajným protestním dopisem. Nejdůležitější, alespoň pokud se týče *Direzione* PCI, byla však skutečnost, že strana získala 34,5% hlasů (nárůst o 7,2% od roku 1972). Srážka mezi eurokomunisty a KSSS na východoberlínském sjezdu konaném 29. – 30. června byla jen chabě zahalena plytkým komuniké volajícím po „mezinárodní solidaritě“. Projevy Berlinguera a dalších předních heretiků, které upozorňovaly na vady „existujícího socialismu“ (jinými slovy sovětského modelu), v *Pravdě* vyšly jen v cenzurované verzi.¹⁵

V prosinci 1976 bulharský generální tajemník Todor Živkov, hlásná trouba Krem-lu, odsoudil eurokomunismus jako jednu z „hlavních linií ideologické diverze proti proletářskému internacionalismu“, prosazovanou buržoazními propagandisty.¹⁶ Možnosti Krem-lu provést přímý a frontální útok proti Berlinguerovi byly značně omezeny Berlinguerovou popularitou. Andropov proto nařídil šéfovi FCD Krjučkovovi, aby k diskreditaci Berlinguera a dalších tribunů eurokomunismu připravil „aktivní opatření“. ¹⁷ Hlášení I. hlavní správy pro Ústřední výbor KSSS pak přineslo informaci, že Berlinguer vlastní na Sardinii parcelu a že je zapojen do pochybných stavebních kontraktů v ceně desítek bilionů lir.¹⁸

Stojí za povšimnutí, že zatímco Moskva doufala, že se jí podaří Berlinguerovou pozici otřást zveřejněním důkazů o jeho údajné korupci, i nadále finančně pomáhala PCI. Celková finanční pomoc pro rok 1976 dosáhla částky 6,5 milionu dolarů.¹⁹ Složky KGB však uvádějí, že se „operační situace“ pro předávání peněz v Římě zhoršila. Nový rezident Boris Solomatin (dříve působil v New Yorku) došel v roce 1976 k závěru, že předávání peněz na velvyslanectví není dostatečně utajeno. Dohodl se se šéfem správního oddělení Ústředního výboru PCI Guidem Cappellonim (ALBERTO), že bude bezpečnější, když peníze budou předávány brzy ráno vždy v neděli na předem domluvených místech na předměstích Říma, která budou nejdříve pečlivě prověřena jak rezidenturou, tak PCI. Auto „přítele“, který měl peníze převzít, bylo pod pečlivým dohledem členů PCI; peníze pak byly předány do dalšího auta, které je dopravilo do tajné stranické kanceláře.²⁰

Přes svou nevraživost k Berlinguerovi a eurokomunismu sovětské politbyro i nadále souhlasilo s tím, aby KGB cvičil speciálně vybrané italské komunisty pro ilegální operace. Například v roce 1979 poslala Komunistická strana Itálie tři své členy do Moskvy na výcvik pořádaný Správou S; jeden z nich byl vycvičen jako instruktor radistů a šifrantů, druhý jako specialista na převleky a třetí byl vyškolen v padělání falešných dokumentů.²¹

Ne o všech konfliktech mezi *Direzione* PCI a ostatními komunistickými stranami sovětského bloku se veřejnost dozvěděla. Nejtajnější spor probíhající koncem 70. let se týkal skryté pomoci, kterou poskytlo množství východoevropských zpravodajských služeb západním teroristickým skupinám. Východní Německo se stalo, alespoň slovy svého posledního nekomunistického ministra vnitra Petera-Michaela Diestela, „Eldorádem teroristů“. ²² Představitelům PCI však největší starost dělala pomoc československé StB, poskytnutá italským Rudým brigádám.²³ Jejich obavy dosáhly vrcholu 16. března 1978, kdy Rudé brigády v centru Říma přepadly auto předsedy křesťansko-demokratické strany Alda Mora. Morův řidič a policejní eskorta byli zastřeleni a sám Moro byl násilím vsazen do čekajícího auta. Po celých čtyřiapadesát dní, kdy byl Moro držen na tajném místě v zajetí, národem zmítaly úvahy, jestli se má, nebo nemá vyjednávat s Rudými brigádami o záchraně jeho života.²⁴

Ačkoli *Direzione* PCI veřejně trvalo na tom, že se s teroristy vyjednávat nemá, v soukromí se obávalo, že by zprávy o podpoře StB Rudým brigádám mohly proniknout na veřejnost. Arturo Colombi si stěžoval československému velvyslanci v Římě Vladimíru Kouckému, že delegace PCI byla v Praze odmítnuta, když se pokoušela nanést otázku pomoci Rudým brigádám, jejichž někteří členové byli podle ní pozváni do Československa. Dne 4. května 1978 Amendola varoval Kouckého, že jestliže Morovi únosci budou pochyťáni a uvězněni, „mohla by vyjít najevo“ pomoc, jíž se jim od StB dostalo. Při této příležitosti se na stranu PCI postavil i sovětský velvyslanec Ryžov, který Kouckému řekl, že „československé představitele před kontakty s Rudými brigádami varoval, ale oni... neposlechli“. Ryžov byl přesvědčen, že rezidentura StB v Římě je s Rudými brigádami stále tajně ve spojení. „Váš prospěch [z Rudých brigád] nestojí za zlámanou grešli,“ řekl Kouckému, „zato vám z toho vznikly velké škody.“²⁵

Italským úřadům se nepodařilo včas objevit místo, kde byl Moro skrýván. Jeho únosci ho 9. května 1978 zavraždili a tělo ponechali v kufru jednoho auta v centru Říma, vprostřed cesty mezi ústředím PCI a ústředím křesťanských demokratů. Během výlevů hoře a sebezpytování, které po Morově zavraždění následovaly, nedošlo – k velké úlevě *Direzione* – k jediné zmínce o spojení mezi StB a Rudými brigádami. Policejní honička za teroristickými vysílačkami však ve vedení PCI vyvolávala čím dál větší obavy, že by mohly být objeveny ty jejich. V červnu 1981 proto informovalo římskou rezidenturu, že z důvodů bezpečnosti tři vysílačky, které KGB před osmi lety nainstaloval pro případ, že by strana musela jít do podzemí, byly zlikvidovány.²⁶

Sovětská invaze do Afghánistánu v roce 1979 a vyhlášení stanného práva v Polsku o dva roky později zničily jakoukoliv možnost, že by vztahy mezi Moskvou a PCI mohly být urovnány. Na schůzi ÚV PCI v lednu 1982 hlasoval proti návrhu odsuzujícímu sovětské vměšování se do polských záležitostí pouze její hlavní kontakt s KGB. Berlinguer prohlásil, že Říjnová revoluce „vyčerpala svou hybnou sílu“, čímž chtěl ve skutečnosti říci, že KSSS ztratila svůj revoluční kredit. *Direzione* vyzvalo západoevropskou levici, aby pracovala na „demokratické obrodě“ zemí sovětského bloku. *Pravda* kritizovala prohlášení PCI jako „skutečné kacírství“. Poté následovalo to, co Italové nazvali *lo strappo* – krátká, ale silně polemická roztržka ve vztazích mezi PCI a KSSS.

Ve vedení Komunistické strany Itálie byl zastánce tvrdé linie Armando Cossutta jediný, kdo se v této při stavěl na stranu Moskvy.²⁷ O desetiletí později, když už se Sovětský svaz rozpadal, pronikly na veřejnost důkazy o tom, že sovětská finanční podpora PCI pokračovala v menším měřítku i v 80. letech. Avšak, jak uvedl jeden komentátor, „brzy začalo být zřejmé, že pokud sovětské peníze do Itálie proudily, bylo to rukama... Cossutty, buďto aby jimi byly podpořeny upadající prosovětské noviny (*Paese Sera*), nebo k financování jeho vlastních aktivit proti lídrům PCI“.²⁸ Poslední zaznamenané platby – 700 000 dolarů v roce 1985, 600 000 dolarů v roce 1986 a 630 000 dolarů v roce 1987 – byly použity výhradně k poskytnutí „materiální podpory“ těm, které příslušní lidé z Mezinárodního oddělení KSSS a KGB (zřejmě však nikoli Gorbačov) považovali za „zdravé síly uvnitř PCI“; patřil mezi ně především Cossutta a neúspěšná tiskovina jménem *Paese Sera*.²⁹

Moskva z eurokomunismu (kromě Berlinguera) nejvíce podezírala představitele Komunistické strany Španělska (PCE), Santiago Carrilla. Už jako mladý bojovník projevil kvality vyzrálého vůdce. V roce 1936, kdy mu bylo teprve devatenáct a jeho oponenti mu posměšně říkali „kukla v brýlích“, se mu podařilo spojit hnutí mladých socialistů a komunistů a stát se předsedou jejich společné organizace. Během občanské války ve Španělsku se stal blízkým přítelem slavného nelegála NKVD, sabotážníka a vraha Josifa Griguleviče, jehož si později vybral za světského „kmotra“ svého syna.³⁰ Po Frankově vítězství uprchl roku 1939 do Moskvy a svou stalinistickou pravověrnost dokázal, když vyzradil svého vlastního otce, jemuž s pokrytečným fanatismem napsal: „Mezi komunistou a zrádcem nemohou existovat žádné vztahy.“ Poz-

ději dosti nevěrohodně tvrdil: „Jestliže se lidé Stalina v Rusku báli, nepozoroval jsem to. Po mnoho let jen velmi málo lidí vědělo o procesech a čistkách.“³¹

Avšak poté, co se v roce 1959 stal generálním tajemníkem exilové španělské komunistické strany, začal se čím dál víc přiklánět k eurokomunismu. V roce 1968 výkonný výbor PCE odsoudil sovětskou invazi do Československa; přední sovětský přívrženci ve straně, Agustín Gómez, Eduardo García a generál Enrique Lister, byli v letech 1969-70 ze strany vyloučeni.³² V červenci 1975 PCI spolu s PCE vydaly „slavnostní prohlášení, že jejich koncepce přechodu k socialismu cestou míru a svobody nevyjadřuje taktický postoj, ale strategické přesvědčení“. Po Frankově smrti v listopadu začal Carrillo plánovat obnovení PCE jako legální strany. Koncem roku 1976 se tajně vrátil ze svého francouzského ústředí do Španělska, aniž by o tom informoval Moskvu. Dne 6. prosince centrála poslala madridské rezidentuře urgentní telegram, v němž ji žádala o prošetření zvěstí, že je Carrillo ve Španělsku, a pokud se tyto potvrdí, aby zjistila, jestli se vrátil na základě vlastního rozhodnutí anebo po tajné dohodě s křesťanskodemokratickým premiérem Adolfo Suárezem.³³

Carrillo se ve skutečnosti vrátil proto, aby vystavil Suáreze nátlaku. 10. prosince uspořádal tiskovou konferenci, na které premiéra vyzval, aby se rozhodl buďto legalizací PCE riskovat hněv armády a pravice, nebo riskovat spojením hlavních demokratických stran, kdyby stranu nelegalizoval. Ačkoli byl Carrillo 22. prosince zatčen, o pár dní později byl opět propuštěn na svobodu a tajně se se Suárezem setkal. Formální legalizace PCE následovala v dubnu 1977.³⁴

Stejně jako v Itálii, kde hlavním kontaktem KGB uvnitř PCI byl sovětský přívrželec, tak také hlavním zdrojem madridské rezidentury v řadách PCE byl nejvíc prosovětským členem jejího výkonného výboru Ignacio Gallego (KOB). Až do března 1976 přicházela sovětská finanční podpora španělským komunistům přes Komunistickou stranu Francie. Rozhodnutím politbyra č. P-1/84 z 16. března však KGB dostal nařídáno, aby tyto peníze předával přímo Gallegovi. Přejemnějším určitá část této podpory byla určena samotnému Gallegovi, aby mohl „pracovat na svých kontaktech“. Dne 6. prosince 1976 politbyro odsouhlasilo zaplatit Gallegovi 20 000 dolarů (rozhodnutí č. P37/36-OP), aby si v Madridu mohl koupit byt. Ačkoli Gallegovy veřejné kritiky Carrilla utichly, madridská rezidentura hlásila, že v soukromí je Gallega k němu i nadále přísně kritický a odsuzuje ho jako „hrozbu Komunistické straně Španělska a mezinárodnímu komunistickému hnutí“.³⁵

Na počátku roku 1977 poslal Gallego po své manželce (LORA) madridské rezidentuře Carrillovi nástin deklarace, která měla být vyhlášena na vrcholném setkání lídrů PCE, PCI a PDF, a také korektury Carrillovy chystané knihy „*Eurocomunismo*“ y *Estado* („*Eurokomunismus*“ a stát).³⁶ Centrálu rozhořčily kritiky Sovětského svazu objevující se v obou textech – i když nakonec Berlinguer a generální tajemník PCF Georges Marchais nejostřejší pasáže konceptu zmíněné deklarace odmítli.³⁷ Gallego rovněž KGB informoval, že levicový deník *Pueblo* má v plánu vyslat do Moskvy svého korespondenta pro interview se sovětskými disidenty. Na základě tohoto varování odmítlo sovětské velvyslanectví v Madridu vydat dotyčnému dopisovatelů vízum.³⁸

S opětovným nastolením parlamentní demokracie poprvé od občanské války ve Španělsku nejen Carrillo, ale také mnozí jiní z řad PCE očekávali, že jejich strana zaujme dominantní pozici na španělské levici, podobně jako PCI v Itálii. Její sokyni, Španělské socialistické straně (PSOE), se totiž během téměř čtyřicet let trvajícího exilu zdaleka tak dobře nedařilo ani organizovat podzemní opozici vůči autokratickému Frankovu režimu, ani si udržet stranickou organizaci. Socialisté však v pětatiřicetiletém Felipe Gonzálezovi našli dynamického, v televizi dobře vypadajícího funkcionáře, který svým mládím přitahoval mnohem víc než Carrillo. PCE měla navíc v kampani před volbami do parlamentu v červnu 1977 daleko větší potíže než PSOE zbavit se svého extremistického image. Moskvě se dostalo satisfakce v květnu, když byla Carrillova eurokomunistická kampaň alespoň zčásti narušena příjezdem třiaosmdesátileté předsedkyně PCE Dolores Ibárruriové, která se vrátila ze Sovětského svazu a kterou Carrillo na postu generálního tajemníka nahradil před dvaceti lety. Známa jako *La Pasionaria*, byla Ibárruriová nejcharismatictějším řečníkem občanské války a proslula svým otevřeným odporem proti fašismu, když prohlásila: „Raději zahynout ve stoje, než žít na kolenou!“; „Raději být vdovou hrdiny, než ženou zbabělce!“ Frankovi přívrženci rozšířili zvěsti, že kdysi jednomu knězi prokousla hrdlo.³⁹ Ačkoli vystoupení Ibárruriové během volební kampaně v roce 1977 byla omezena jejím věkem a slabým srdcem, nepromarnila jedinou příležitost, aby nevelebila úspěchy sovětského bloku – „zemí, kde se buduje socialismus“. Carrillo se snažil zmírnit dopad jejích projevů náznaky, že už stojí mimo realitu a že ji se Sovětským svazem pojí smrt jejího jediného syna, který zahynul v řadách v Rudé armádě v bitvě o Stalingrad.

Při parlamentních volbách v červnu 1977, prvních svobodných volbách ve Španělsku po jedenačtyřiceti letech, odmítli voliči jak extrémní levici, tak pravici. PCE získala pouze 9% hlasů oproti 34% hlasů, které dostal Suárezův Svaz demokratického středu a oproti 28% hlasů, které připadly socialistům. Mezi nové komunistické zástupce patřil Gallego, který se stal místopředsedou parlamentní skupiny PCE. Kreml byl přesvědčen, že Carrillovo postavení je mnohem slabší než Berlinguerovo, a proto se pokoušel spojit proti němu opozici v PCE. Krátce po volbách moskevské *New Times* otiskly velmi kritickou recenzi Carrillova „*Eurokomunismu*“ a státu. Stálo tu, že Carrillo zdánlivě hovoří pouze o rozdílech v taktikách různých komunistických stran, ale jeho skutečné názory se „naprosto shodují s názory imperialistických nepřátel komunismu“.⁴⁰ Mezinárodní oddělení KSSS zkoncipovalo útok na Carrillov revizionismus, a pak zajistilo jeho vydání i s podpisy tří členů PCE. Dopis s podobným útokem podepsaným dvěma sty španělskými komunisty obíhal jako leták.⁴¹

Veřejná výměna názorů mezi PCE a KSSS během roku 1978 ustala. V soukromí však byl Carrillo kritičtější než kdykoli předtím. Podle hlášení, které od Gallega předala dál madridská rezidentura, odsoudil v jednom výbuchu hněvu Sovětský svaz jako „polofeudální stát, ovládaný privilegovanou byrokracií, která je odtržena od lidu“, a kde nevládne ani zdaleka taková demokracie jako v USA.⁴² Po sovětské invazi do Afghánistánu v roce 1979 Carrillo některé své kritiky zveřejnil. V lednu 1980 napsal ÚV KSSS dopis, ve kterém odsoudil invazi jako politický avanturismus

a obviňoval jak sovětskou, tak americkou politiku za eskalaci studené války.⁴³ Ačkoli některé místní stranické organizace sovětskou intervenci podpořily, stála za Carrillem většina vysokých představitelů PCE. Gallego mezitím dál dostával od KGB asi 30 000 dolarů ročně.⁴⁴ Madridský rezident Viktor Michajlovič Filippov hlásil, že i když se Gallego drží „co možná nejvíce“ politické linie doporučené rezidenturou, má minimální možnosti otevřeně se postavit do opozice, aniž by se sám od vysokých představitelů PCE neizoloval. Podle Filippovova názoru držel Carrillo i nadále PCE pevně v rukou.⁴⁵ Ve skutečnosti se ale PCE zmítaná spory mezi eurokomunisty a zastánci tvrdé linie, navíc s katalánskými komunisty ztrácejícími víru v Carrillovo vedení, začala rozpadat.⁴⁶

K jistému rozštěpení došlo také mezi socialisty, a to když se Felipe González pokoušel změnit PSOE v sociálně demokratickou stranu. Poté co stranický sjezd v květnu 1979 potvrdil marxistické základy PSOE, González rezignoval, aby se triumfálně vrátil o čtyři měsíce později, kdy mimořádný sjezd strany uznal přínos marxistických i nemarxistických směrů, „které pomohly vytvořit ze socialismu velkou alternativu pro emancipaci naší doby“. V parlamentních volbách v roce 1982 PSOE vyhrálo takřka na celé čáře. González se stal premiérem a socialisté na další desetiletí ovládli španělskou politiku. Podpora PCE mezitím stále slábla. V roce 1982 strana získala pouhých 3,8% hlasů – o 10,5% méně než v roce 1979. Carrillo musel odstoupit z místa generálního tajemníka, kde ho nahradil Gerardo Iglesias. Podle Gonzálezze „se Carrillovi podařilo dosáhnout v rekordním čase toho, čeho se Frankovi nepodařilo dosáhnout během čtyřiceti let diktatury: zcela rozcupoval komunistickou stranu ve Španělsku.“

Podle Moskvy byl za tuto situaci osobně vinen Carrillo, ale sovětská analýza se od Gonzálezovy lišila. V knize vydané novinářem TASSu Anatolijem Krasikovem se tvrdilo, že Carrillov eurokomunismus a odmítnutí marxismu-leninismu vyvolaly ve straně „ostré vnitřní spory“ a způsobily katastrofální neúspěch ve volbách: „Velké množství aktivistů včetně těch nejprominentnějších, kteří bojovali proti Frankovi a za demokratizaci země, bylo ze strany vyhnáno.“⁴⁷ V tajné zprávě uchované v archivu KGB šéf mezinárodního oddělení Boris Ponomarjov na počátku roku 1983 prohlásil, že není naděje na oživení PCE, dokud v ní mají svůj vliv Carrillo nebo jeho chráněnci.⁴⁸

V lednu 1984 Moskva podpořila a nejspíše také financovala založení Gallegovy odštěpené Partido Comunista de los Pueblos de España. *Pravda* uvítala Gallegovo odsouzení eurokomunismu i jeho prohlášení, že tato nová strana bude „integrální částí“ mezinárodního komunistického hnutí.⁴⁹ PCPE však už navždy zůstala maličkou stranou. V roce 1986 se její zbytek spojil se dvěma menšími levicovými stranami; vznikla tak Izquierda Unida (Lidové spojenectví).

Třetí z hlavních eurokomunistických stran představovala v polovině 70. let Komunistická strana Francie (PCF) vedená Georgesem Marchaisem, který se proslavil jako nekompromisní stalinista. Už v roce 1957 zuřivě řval na člena své strany, který se odvážil pochybovat o správnosti stalinistických čístek a o potlačení maďarského po-

vstání v roce 1956: „Ano [Sověti] zatýkali lidi, věznili lidi! Ale říkám vám, že jich nezatkli dost! Neuvěznili dost! Kdyby byli tvrdší a bdělejší, nenacházeli by se v takové situaci, v jaké jsou dnes!“ François Mitterrand si jednou povzdechl: „Urážku [Marchais] užívá namísto pozdravu.“⁵⁰

V roce 1970 si Marchais sice upevnil v PCF svou moc jako zástupce generálního tajemníka (o dva roky později se sám stal generálním tajemníkem); centrála však k němu byla čím dál podezíravější. Přes veškeré jeho dřívější prosovětské názory KGB v březnu 1976 ústřednímu výboru hlásil, že podle jeho informátorů z „kruhů blízkých Marchaisovi“ se už po nějakou dobu postupně vzdaluje „principům proletářského internacionalismu“. Hlavním informátorem o eurokomunistických tendencích uvnitř PCF byl Marchaisův náměstek Gaston Plissonnier, který pomáhal operacím sovětské rozvědky nejméně od počátku 50. let.⁵¹ Jako podobně loajální lidé v Itálii a Španělsku byl Plissonnier také hlavním kanálem pro tajné finanční příspěvky z Moskvy.⁵²

V červnu 1972 PCF odsouhlasila „společný vládní program“ a spojila se před volbami se socialisty a levicovými radikály. O pár měsíců později podle KGB Marchais svým nejbližším soudruhům (a bezpochyby také Plissonnierovi) řekl, že odsuzuje jak invazi do Československa v roce 1968, tak nepřestávající perzekuci disidentů uvnitř Sovětského svazu. Marchaise také velmi popuzovala očividná benevolence Kremlu ke gaullistickým vládám ve Francii, jež podle jeho názoru „oslabovala revoluční boj Komunistické strany Francie“. Když de Gaulle roku 1966 přiměl Francii vystoupit z vojenské složky NATO, začala Moskva považovat gaullismus za potenciálně rušivější sílu v politickém systému západní Evropy, než jakou by byla levicová francouzská vláda, a to dokonce i taková, v níž by byli komunisté. Marchais se pokoušel přesvědčit Kreml, že takové odhady jsou zcela mylné. V roce 1972, bezpochyby se záměrem, aby se o jeho varování dozvěděla Moskva, tajně vyhrožoval východoněmeckému lídrovi Erichu Honeckerovi:

Jestli socialistické země [sovětského bloku] nevezmou na vědomí varování Komunistické strany Francie, že francouzská vláda směřuje k atlantickým [proamerickým] pozicím, a jestli naši straně vhodně nepomohou se svržením režimu, budou se muset smířit s tím, že Komunistická strana Francie přestane podporovat jejich politiku, jako se to už stalo během událostí v Československu.

Na veřejnosti se zdálo, že tomu Kreml nevěnoval přílišnou pozornost. Před druhým kolem prezidentských voleb ve Francii v roce 1974 sovětský velvyslanec navštívil neogaullistického kandidáta Valéry Giscard d'Estainga a otevřeně mu sdělil, že by v křesle prezidenta Moskva viděla raději jeho než Mitterranda, jehož podporovala PCF.⁵³ V zákulisí však Moskva prováděla „aktivní opatření“ namířené – neúspěšně – na zajištění Giscardovy porážky.⁵⁴

Na počátku roku 1976 Marchais v soukromí pokáral *L'Humanité*, že se jim nepodařilo vyslat svého korespondenta, aby se setkal s exilovým ruským disidentem Leonidem Pljuščem při jeho příjezdu do Paříže poté, co byl zadržován v jedné sovětské psychiatrické léčebně. Podle centrály byl Marchaisův postupný přechod k eurokomunismu zaviněn ani ne tak jeho ideologickým vývojem, jako jeho osobními ambi-

ce. Dokonce i Berlinguer podle KGB kritizoval Marchaise za jeho nacionalismus a přirovnal ho k rumunskému autokratovi Ceaușeskov. Centrála došla k závěru, že se Marchais při uspokojování své osobní marnivosti nezastaví před ničím.⁵⁵

KGB ústřednímu výboru hlásil, že teprve na XXII. sjezdu PCF v únoru 1976 byl Marchais natolik přesvědčen o podpoře pro své čím dál heretičtější názory, že se je přes Plissonnierův nesouhlas odvážil vyjádřit otevřeně.⁵⁸ Sjezd přijal velmi ambiciózní eurokomunistický plán. Marchais stál v popředí těch, kteří odmítli tradiční cíle „diktatury proletariátu“, kritizovali „omezení demokracie“ v sovětském bloku a kteří se rozhodli přivést PCF na „demokratickou cestu k socialismu“, jež „podpoří svobodné vyjádření mnoha myšlenkových trendů“. Rozhořčeným prosovětským členům v PCF se zdálo, že eurokomunistická platforma „legalizuje kontrarevoluci“.⁵⁷ Během příštích osmnácti měsíců Ústřední výbor KSSS zaslal PCF tři rozhořčené dopisy, ve kterých si stěžoval na její politiku.⁵⁸ V zákulisí pak KGB obohacoval tyto dopisy o svá „aktivní opatření“. Patřila mezi ně operace EVROPA, která začala roku 1977 a byla založena na zfalšovaných dokumentech CIA, jež měly odhalit americké spiknutí proti PCF. Centrála doufala, že EVROPA proti Marchaisovi poštvě některé členy ústředního výboru, kteří se nejspíše na základě jejich „aktivních opatření“ měli domnívat, že Marchais hraje do karet CIA.⁵⁹

KGB však sílu Marchaisových ideologických odchylek odhadl špatně. Zdánlivý příklon PCF k eurokomunismu byl daní, již tato strana musela zaplatit za spojení se socialisty. Toto flirtování skončilo v létě 1977 poté, kdy vyšlo najevo, že komunisté nebyli potvrzeni jako největší strana francouzské levice, ale že toto místo bylo přisouzeno socialistům. V září 1977 se díky vzájemnému obviňování levicové spojení rozpadlo. Marchais a Ústřední výbor PCF se tak postupně vrátili ke stále víc nekritickému prosovětskému postoji.⁶⁰ V říjnu 1978 centrála zrušila „aktivní opatření“, vymyšlené pařížskou rezidenturou s cílem vrazit klín mezi PCF a PCI, nejspíše proto, že už je dále nepovažovala za potřebné.⁶¹

V hlášení KGB na Marchaise, které dostal ústřední výbor v březnu 1976, se říkalo, že mu hrozí, že bude odhalen jeho válečný záznam.⁶² Marchais v roce 1970 tvrdil, že byl v prosinci 1942 totálně nasazen na práci v jedné německé továrně v Lipheimu, která vyráběla messerschmitty, ale že v lednu 1943 uprchl zpět do Francie.⁶³ Centrála nicméně tvrdila, že „z důvěryhodných zdrojů“ ví, že francouzské úřady vlastní dokumenty o tom, že ani zdaleka nepracoval z donucení, ale že v Lipheimu dobrovolně podepsal pracovní smlouvu. Zmíněné hlášení KGB bylo k Marchaisovi natolik nepřátelské, že centrála možná v roce 1976 zvažovala, jestli má tento válečný záznam použít k jeho diskreditaci, stejně jako to chtěla udělat v případě údajných Berlinguerových pochybných stovebních smluv, jejichž prostřednictvím zamýšlela zničit jeho reputaci.⁶⁴ Není však jasné, do jaké míry se KGB podílel na vydání dokumentu, publikovaného v roce 1977 bývalým členem politbyra PCF Augustem Lecoeurem a pracovicovým týdeníkem *Minute*, v němž se uvádělo, že Marchais přijal práci v továrně na messerschmitty dobrovolně. Marchais tvrdil, že tento dokument je podvrh, a zažaloval pro urážku na cti jak Lecoeura, tak *Minute*. Na počátku soudního přelíčení v září 1977 propukl v pláč. Prohrál jak tento případ, tak i další žalobu pro urážku na cti

hned rok nato. V březnu 1980 *L'Express* otiskl německý válečný dokument, podle kterého Marchais nejenže odjel do Německa pracovat dobrovolně, ale zůstal tam až do roku 1944. Tentokrát se Marchais nesoudil, ale trval na své nevině s tím, že se stal obětí velmi svérázného spiknutí svých rivalů v prezidentských volbách v roce 1981: „Právě proto u zrodu tohoto křivého obvinění postupně stáli pomocníci Giscarda d'Estainga, Chiraca a Françoise Mitterranda.“⁶⁵

PCF do 80. let vstoupila v duchu neochvějné loajality k Moskvě. Žádný jiný vůdce přední komunistické strany Západu se svou horlivostí nevyrovnal tomu, jak v prosinci 1979 Marchais obhajoval sovětskou invazi do Afghánistánu. Dva roky nato PCF patolízalsky přivítala postavení polské Solidarity mimo zákon a vyhlášení výjimečného stavu v zemi jako „triumf“ Komunistické strany Polska. Tou dobou však také přišla PCF o mnoho voličů. V prezidentských volbách v roce 1981 Marchais získal už jen 15% hlasů – byl to nejhorší volební výsledek strany od konce druhé světové války. Při parlamentních volbách v roce 1986 klesl počet voličů Komunistické strany Francie ještě rapidněji – na pouhých 6,8%.⁶⁶

Gorbačovova éra přinesla do vztahů KSSS se zahraničními komunistickými stranami ohromné změny. PCF a další nejvěrnější nohsledi Moskvy zuřili čím dál víc, když zjistili, že jejich loajality si už nikdo příliš necení. Zdálo se, že Gorbačov sám se zajímá mnohem víc o vynalézavou herezi než o intelektuálně zkostnatělou ortodoxii. Vypadalo to, že eurokomunismus ovládl Kreml. Na Gorbačova jako na vedoucího delegace KSSS na Berlinguerově pohřbu v červnu 1984 silně zapůsobily spontánní projevy smutku milionu a půl truchlících, shromážděných na římském Piazza San Giovanni.⁶⁷ Jedním z prvních náznaků jeho „nového myšlení“, když se v březnu 1985 stal generálním tajemníkem KSSS, byla skutečnost, že jediný evropský komunistický předák, s nímž se po Černěnkově pohřbu setkal, byl Berlinguerův nástupce Alessandro Natta. Ponomarjov byl viditelně šokován. Jak je to možné, ptal se svých kolegů z mezinárodního oddělení, že přes přítomnost tolika představitelů „dobrých“ komunistických stran v Moskvě věnoval Gorbačov svou přízeň právě generálnímu tajemníkovi té „špatné“ italské komunistické strany?⁶⁸

Během příštích pěti let se Gorbačov s jejími lidry pravidelně radil, oceňoval jejich politiku a používal je jako hlásnou troubu svého „nového smýšlení“ o sociální demokracii a vztazích mezi Východem a Západem.⁶⁹ Ve Španělsku se Gorbačov o rozcupované zbytky PCE⁷⁰ zajímal mnohem méně než o vládnoucí socialistickou stranu. Gorbačovův tiskový tajemník Andrej Gračev se ho jednou zeptal, který zahraniční politik je mu nejbližší. Gorbačov odpověděl bez váhání: Felipe González. Podle Gračeva si Gorbačov „Felipa“ nejen cenil, ale přímo ho miloval.⁷¹

Závislost na sovětských finančních podporách však přiměla některé uražené konzervativní předáky zahraničních komunistických stran, aby svou pýchu spolkli. V červnu 1987 poslal Marchais Gorbačovovi podlézavou zprávu, v níž vyjádřil své „nejhlubší díky“, že se s ním mohl v květnu setkat, a žádal o „naléhavou finanční pomoc“ ve výši 10 milionů franků (1,65 milionu dolarů) v přípravách na prezidentské volby

v roce 1988.⁷² Politbyro sice poznamenalo, že PCF už během roku 1987 dostala 2 miliony dolarů, ale přesto souhlasilo, aby jí KGB předal další milion.⁷³

Gus Hall, konzervativce v čele stále věrné Komunistické strany USA, nakonec Gorbačovovo „nové myšlení“ nedokázal překousnout. Poprvé za svou kariéru otevřeně nesouhlasil s Moskvou a roku 1989 veřejně zaútočil na Gorbačovovy reformy; tím ovšem přestaly tajné finanční příspěvky od Sovětů okamžitě docházet. Na CPUSA to mělo zničující dopad. Strana se okamžitě propadla do finanční krize a v roce 1990 musela nejprve omezit vydávání stranických novin *People's Daily World* z pěti vydání týdně na dvě a pak je přeměnit na týdeník.⁷⁴

Armando Cossutta hovořil za mnohé tradiční promoskevské přívržence v západních komunistických stranách, když po neúspěšném moskevském převratu v srpnu 1991 znechuceně prohlásil, že „slovo ‚komunismus‘ je dnes nadávkou dokonce už i v zemi Lenina“.⁷⁵